

ПЕРЕДМОВА

XXI століття характеризується докорінними змінами в системі освіти, що зумовлено трансформацією самого суспільного розвитку на формування ціннісно-моральних орієнтацій особистості, її культурних та духовних якостей. У Декларації прав людини представлено концептуальні основи нової парадигми освіти, яка має бути спрямована на всебічний розвиток людини. В умовах освітніх змін значно актуалізується проблема соціально-педагогічної підготовки фахівців соціальної та професійно-педагогічної сфери. Проте провідна роль, як зазначено у державних законодавчих документах, належить професійно підготовленому, компетентному педагогу. Саме від учителя, – активного, творчого, наділеного почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, залежить майбутнє української держави.

Характерною тенденцією сучасної освіти є неперервне зростання кількості інформації, підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності. Нині розробляються різні підходи до побудови концептуальних засад такої системи освіти, яка б реалізовувала суспільне замовлення та найбільшою мірою відповідала матеріальним та духовним потребам нашого часу та використовувала інноваційні досягнення науки, що спрямовані на формування гармонійної, творчої особистості.

Представлена колективна монографія містить наукові і практичні здобутки Житомирської науково-педагогічної школи, яка понад 30 років працює у зазначеному напрямі.

У монографії обґрунтовано теоретичні, методологічні та загальнодидактичні підходи, розроблені відомими науковцями (В.П. Андрущенко, В.Г. Кремень, О.Б. Будник, Г.П. Васянович, С.У. Гончаренко, Р.Г. Гурова, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва, Л.О. Хомич) у сфері підготовки майбутнього фахівця/вчителя до соціально-педагогічної діяльності. До них віднесено наступні методологічні підходи: міждисциплінарний, соціосистемний, особистісно-орієнтований, аксіологічний, культурологічний, інтегративний, акмеологічний, компетентнісний, структурно-функціональний, синергетичний, які постають основою розроблених концептуальних засад дослідження. Дослідження також базується на наукових принципах: комплексності, наукової стратегії, системності, фундаменталізації, синергетичної методології, соціокультурної детермінації, єдності суспільного й особистісно-професійного взаємозв'язку теоретичного знання з практикою, антропологічної спрямованості, рефлексивної креативності.

Дослідники зазначають особливу актуальність у сучасних умовах проблеми підготовки майбутніх фахівців/учителів до соціально-педагогічної діяльності у закладах вищої освіти. За останні роки науковцями накопичено значний досвід у цій сфері. Виокремлено об'єктивні суперечності між: складною соціальною ситуацією розвитку у країні, постійно зростаючими суспільними вимогами, до професіоналізму фахівця/вчителя у напрямку вирішення практичних соціально-педагогічних та виховних завдань у контексті гуманістичної концепції освіти та реальним рівнем його особистісної готовності; потребою підготовки майбутніх фахівців/учителів до соціально-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти та недостатньо обґрунтованим теоретико-методологічним супроводом цього процесу; традиційним навчально-методичним інструментарієм розвитку особистості майбутнього фахівця та необхідністю його модернізації з урахуванням інноваційних соціально-педагогічних технологій.

Сучасна освіта дедалі більше психологізується і водночас інтегрується у соціальні процеси, що приводить до суттєвих освітніх трансформацій. У дослідженні виокремлено та обґрунтовано актуальні напрями проблеми, ураховуючи сучасну ситуацію, зокрема, воєнний стан в Україні, ускладнення соціальних процесів.

Майбутні фахівці соціальної сфери, педагоги передусім мають добре орієнтуватися в різних галузях соціально-педагогічної сфери, володіти ґрунтовними соціономічними знаннями, знати їх можливості для вирішення соціально-педагогічних та соціокультурних завдань, бути готовими до роботи з різними категоріями дітей та дорослих. Студенти повинні отримати наступні теоретичні знання щодо: природи, структури, критеріїв розвитку соціальної сфери; психологічних особливостей вікового та особистісного розвитку різних категорій дітей і дорослих з урахуванням рівня їх освітньої підготовленості, особливостей соціального середовища; методів та особливостей діагностики соціальної сфери; психолого-педагогічних основ добору освітніх програм для навчання різних категорій дорослих; критеріїв розвитку феномену соціальної сфери; умов ефективної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу (біженці, переселенці, військові тощо).

Нині у ситуації воєнного стану в Україні постають нові завдання соціальної адаптації, пов'язані з міграцією великої кількості людей, їх працевлаштуванням і забезпеченням необхідним рівнем життя, безробітних (тих, хто раніше працював, але втратив роботу, непрацевлаштованих випускників закладів освіти тощо); військовослужбовців, звільнених у запас; пенсіонерів та людей похилого віку, жінок. Зокрема, переселенці відчують великі труднощі з

облаштуванням умов життя, з адаптацією до нових умов. Для біженців за кордоном виникають додатково проблеми, пов'язані з адаптацією до традицій, культури народу, його звичаїв, соціалізації в нових умовах, оволодіння новими професіями.

У роботах дослідників (О.Є. Антонова, О.В. Антонов, О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк, О.А. Самойленко, Н.Г. Сидорчук, Н.С. Щерба, С.Л. Яценко) на основі аналізу наукової літератури обґрунтовано концептуальні засади проведених наукових розвідок з орієнтацією на процес професійної підготовки майбутнього фахівця/вчителя як цілісної системи, що включає педагогічне цілепокладання, цілездійснення (зміст освіти, методи, засоби, інноваційні технології), цілествердження (досягнення поставленої мети), а також студента як суб'єкта соціально-педагогічного процесу та викладача як організатора цього процесу.

Мета проведених досліджень: обґрунтувати теоретико-методологічні та методичні засади підготовки майбутнього фахівця/вчителя до соціально-педагогічної діяльності.

Виникає потреба у вирішенні наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати педагогічні аксіоми як потужний ресурс соціальної педагогіки;
- дослідити соціально-педагогічні засади підготовки майбутніх педагогів, фахівців соціономічної сфери, до професійної діяльності у ЗВО;
- розглянути особистісні якості майбутніх педагогів та фахівців соціальної сфери, виявити їх роль та потенціал у соціально-педагогічній підготовці;
- виявити професійні та особистісні характеристики креативного педагога, зокрема проаналізувати особливості розвитку креативності майбутніх учителів засобами інноваційних технологій;
- обґрунтувати соціально-педагогічні аспекти формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін;
- обґрунтувати рекреологічні засади збереження професійного здоров'я педагогічних працівників; вивчити можливості дистанційної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів науково-педагогічних досліджень:

- *теоретичні* – системний аналіз, синтез, моделювання, абстрагування та узагальнення науково-педагогічної, спеціальної літератури з проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, педагогів у ЗВО;

- *емпіричні* – тестування, опитування, дискусія, бесіди, анкетування, інтерв'ю, педагогічний експеримент, за допомогою яких проводилося спостереження за навчальним процесом та вивчення педагогічних умов, рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, педагогів у процесі фахової підготовки;

- *статистичні*: методи математичної статистики з метою обробки та аналізу результатів експерименту та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

У монографії також представлено напрацювання, які здійснюються у межах громадської організації – Міжнародної академії з креативної педагогіки "Полісся". Мета роботи Академії спрямована на підготовку креативних фахівців, створення сприятливих умов для розвитку їх творчого потенціалу, упровадження інновацій у професійну освіту впродовж життя. Відповідно у процесі дослідження здійснено обґрунтування концептуальних засад креативної освіти; розроблено моделі креативного фахівця. Виокремлено та проаналізовано професійні та особистісні характеристики креативного педагога, зокрема, розвиток креативності майбутніх учителів засобами ТРВЗ-технологій та STEAM-освіти. Розвиток творчої особистості майбутнього педагога, його морально-духовних, креативних якостей члени Академії здійснюють у процесі освітньо-виховної роботи у закладах вищої освіти.

Відтак, до пріоритетними напрямів наукової школи та Академії віднесено: стимулювання професійного та соціального зростання студентів, їх всебічного розвитку; акцентування уваги на моральному вдосконаленні особистості студента, формуванні загальнолюдських духовних цінностей; посилення трудової активності, спрямування на фізичне виховання, формування здорового способу життя, розвиток індивідуальних здібностей студентів, забезпечення відповідних умов для їх саморозвитку та самореалізації.

Монографію адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам закладів вищої освіти.

Дубасенюк О.А., керівник Житомирської науково-педагогічної школи "Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя", професор, доктор педагогічних наук, Почесний академік НАПН України, президент ГО АМСКП "Полісся"

РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ/ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель – основна постать у соціумі, оскільки постійно має справу з різними категоріями дітей, молоді, дорослих людей, вирішуючи на кожному віковому етапі специфічні завдання. Він допомагає молоді адаптуватися до соціуму, сформуванню соціальних вмінь та навичок щодо спілкування у соціономічній сфері. Саме за допомогою соціальних умінь та навичок вирішуються найважливіші питання у професійній діяльності. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності ґрунтуються на теоретичних і методологічних працях таких відомих учених, як В.П. Андрущенко, І.Д.Бех, С.У. Гончаренко, В.Г. Кремень, Л.Ю. Москальова, Л.О. Хомич, С.С. Хоружій та ін.

Існує також значний науковий доробок присвячений підготовці майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти. У цьому напрямі викликають інтерес наукові напрацювання О.Б.Будник, яка розглядає теоретичні концепти підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності у школі I ступеня. Вона наголошує на актуальності проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності, що зумовлена наявністю об'єктивних суперечностей між: постійно зростаючими суспільними вимогами до професіоналізму вчителя в контексті вирішення практичних соціально-виховних завдань у руслі гуманістичної концепції освіти та реальним рівнем його особистісної готовності; потребою підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти та відсутністю належного теоретико-методологічного супроводу цього процесу; традиційним навчально-методичним інструментарієм розвитку особистості майбутнього фахівця та необхідністю його модернізації з урахуванням сучасних соціально-педагогічних технологій. Тому, на думку дослідника, важливим завданням професійної освіти є розроблення концептуальних

стратегій підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі⁷⁵.

Нам імпонують розроблені у дослідженні концептуальні засади з орієнтацією на процес професійної підготовки майбутнього вчителя як цілісної системи, що включає педагогічне цілепокладання, зміст освіти, методи, засоби, технології досягнення поставленої мети, а також студента як суб'єкта соціально-педагогічного процесу та викладача як організатора цього процесу. Такий підхід співпадає з нашими розробками, що здійснювалися з опорою на наукові підходи Н.В.Кузьміної.

У дослідженні О.Б.Будник виокремлює основні методологічні підходи: міждисциплінарний, соціосистемний, аксіологічний, культурологічний, структурно-функціональний, суб'єктно-діяльнісний, синергетичний, які слугують підґрунтям проєктованої концепції. Дослідниця зазначає, що у сучасній педагогічній науці (В.Г.Кремень, О.В.Вознюк) пропонується інтегрування класичного (системного), некласичного (екзистенціального) та постнекласичного (наративного) підходів у процесі аналізу та проєктуванні професійної діяльності.

У цьому ракурсі в підготовці майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності О.Б. Будник вважає доцільним орієнтуватися на визначені методологічні та загальнодидактичні принципи. До них вона, спираючись на наукові доробки відомих учених (В.Г. Кремень, О.В. Вознюк, С.У. Гончаренко, Р.Г. Гурова, Л.О. Хомич) відносить і аналізує наступні принципи.

Принцип комплексності характеризує соціально-педагогічну діяльність як складну систему, що потребує міждисциплінарного вивчення й аналізу її соціально-педагогічної діяльності в початковій школі передбачає опанування майбутніми фахівцями науковими теоріями, законами, поняттями, методами і формами пізнання на міжпредметній основі шляхом інтегрування виокремлених знань і видів навчально-дослідної та соціально-позитивної діяльності.

Принцип наукової стратегії передбачає науково-педагогічний пошук, вироблення оригінальних технологій реалізації функцій соціально-педагогічної діяльності у практиці школи і підготовки майбутнього вчителя до її ефективного здійснення, тобто починаючи від визначення проблеми, її методологічного обґрунтування, оцінювання до створення її моделі з формуванням теоретичних засад, методики роботи та кінцевого результату.

---

⁷⁵ Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності: результати експериментального дослідження // Психологія і особистість. 2016. № 1. С. 70-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2016_1_8

У рамках класичної методології Так, О.Б.Будник, ґрунтуючись на роботі Р.Г.Гурової, зазначає, що принцип системності передбачає спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності як складної системи, що містить певні впорядковані елементи, які взаємопов'язані між собою таким чином, що виключення чи введення нового елемента закономірно відображається на інших.

Підготовка педагога початкової школи здійснюється як система загальнонаукових структурно-функціональних зв'язків з урахуванням наступності між етапами (роками) навчання та відповідними програмами в центрі багаторівневої педагогічної освіти.

Принцип фундаменталізації професійно-педагогічної освіти (за С.У. Гончаренком) передбачає забезпечення основ професійної та загальної культури фахівця, що реалізується в його гуманітарній і професійній соціально-педагогічній діяльності. Фундаменталізація професійної підготовки спрямована на вирішення суперечності між професійною освітою і вузькопрактичною професійною підготовкою. соціально-педагогічних технологій у шкільній практиці, розвитку його методологічної, креативної, інформаційно-комунікативної культури. С.У.Гончаренко акцентує увагу на потребі фундаменталізації освіти в аспекті духовного розвитку професіонала, а не лише формування в нього знань і вмінь із відповідних навчальних дисциплін спеціалізації⁷⁶. Він наголошує, що опанування загальнометодологічними уявленнями пізнання уможливорює здатність до імпровізації міждисциплінарними категоріями у професійній діяльності, інтерактивної організації соціально-педагогічної діяльності, поетапний творчий розвиток і самореалізацію вчителя.

У рамках синергетичної (некласичної) методології О.Б.Будник спільно з В.О. Сластьоніним та О.В.Вознюком визначає принцип нелінійності, який свідчить важливість інноваційного, некласичного сприйняття світу на основі врахування сучасних досліджень соціально-гуманітарних наук. Нелінійність професійного мислення вирізняється гнучкістю, варіативністю, воно завжди спрямоване на вирішення – складних систем з урахуванням новітніх методологічних підстав, методик і засобів. О.Б.Будник доводить, що духовні, соціальні, індивідуальні якості людини також можна розглядати у контексті принципу нелінійності. Нелінійне мислення у професійній підготовці студента до соціально-педагогічної діяльності передбачає її здійснення на більш високому рівні, що може вступити з її результатами у певну суперечність. У підготовці

---

⁷⁶ Гончаренко С. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип // Шлях освіти. 2008. № 1 (47). С. 2-6.

майбутнього вчителя цей принцип передбачає відкритість, варіативність, гнучкість, мобільність системи формування знань і вмій соціально-педагогічного змісту шляхом синтезу базових і спеціальних курсів, розвиток суб'єктності, стимулювання креативності.

Принцип соціокультурної детермінації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи відображається у врахуванні загальнолюдських, національних пріоритетів, соціальної політики держави в контексті світового соціокультурного процесу. Зазначено, що нові форми суспільного буття сприяють осмисленню культур різних соціумів: регіонального (європейського, азіатського, українського тощо чи вселюдського (глобального)).

Принцип єдності суспільного й особистісно-професійного, як зазначає О.Б. Будник, спираючись на роботу В.П. Пішака, характеризує взаємозв'язок загальнолюдського соціально-педагогічного досвіду та його відображення у свідомості майбутнього вчителя як носія і творця відповідних цінностей суспільства. У професійній підготовці майбутніх фахівців сучасні вчені пропонують методолого-діяльнісний підхід, головна роль у якому належить рефлексивно-мисленнєвій культурі як формі організації свідомості професіонала⁷⁷, де професійна свідомість трактується, насамперед, як діяльнісно організована⁷⁷.

Принцип взаємозв'язку теоретичного знання з практикою – це осмислення значущості теоретико-професійного навчання та практико-орієнтованого досвіду майбутнього фахівця у змісті професійно-педагогічної світи, використання емпіричних знань, набутих у період проходження педагогічної практики, у науково-дослідницькій роботі, усвідомлення випереджувального характеру теоретичного пізнання стосовно практики. О.Б.Будник підкреслює, що І. Пальшкова вважає практико-орієнтований підхід визначальним у діяльності педагога. На думку вченої, соціальна реальність відображається у взаємодії та взаємозумовленості трьох сфер: соціальної системи як сукупності умов для здійснення педагогічної практики і відтворення відповідних соціальних ролей; індивіда, представленого сукупністю практичних педагогічних дій, ціннісних орієнтацій, способів мислення та свідомості; знакових систем як способів опредмечування, кодування ідеології

---

⁷⁷ Пішак В. П. Роль теоретичної та практичної підготовки у становленні професійної ідентичності майбутнього медичного працівника / В. П. Пішак, А. С. Борисюк // Психологічна і педагогічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. К. : Педагогічна думка, 2012. С. 368-378.

конкретного вчителя, усвідомленої ним картини світу і відтвореної у педагогічній діяльності⁷⁸.

Принцип антропологічної спрямованості, знайшов широке відображення у науковій літературі, і означає орієнтованість змісту професійної освіти на інтегративне вивчення людини, визнання самоцінності індивідуума студента як активного суб'єкта навчально-пізнавального процесу, урахування особистісних особливостей його розвитку в процесі опанування професійно значущими цінностями на засадах гуманізму і духовності. Виховання – це насамперед людинознавство, – зазначав В.О.Сухомлинський.⁷⁹ У цьому ж гуманістичному сенсі в науковій літературі О. Б. Будник спирається на концепції педагогіки людинотворчості (В.П. Андрущенко), людиноцентризму (В.Г. Кремень), особистісно зорієнтованої освіти (І.Д. Бех, М.Г. Чобітько, Л.О. Хомич), дитиноцентризму (О.В. Квас), людиновимірності (О.В.Компанієць, Л.Ю. Москальова, С.С.Хоружій та ін.).

Привертає увагу дослідження⁸⁰, в якому науковці (Г.С.Дегтярьова, М.М.Козяр, І.М.Матійків, Л.А.Руденко, А.В. Шиделко) розглядають питання професійної орієнтації молоді та роботи психологічної служби професійно-технічних навчальних закладів, а також соціально-психологічні основи підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності та психологічні основи педагогічної взаємодії у процесі професійної підготовки на основі аксіологічного підходу. У роботі також обґрунтовуються психолого-педагогічні умови формування емоційної компетентності майбутніх фахівців професій типу «людина – людина»; розкриваються психолого-педагогічна сутність комунікативної культури і пріоритетність її розвитку в майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

Універсальною основою педагогіки культури, з погляду О. Будник, що ґрунтується на тріаді культура – формування – особистість, польський учений Д. Кубіновський визначає гуманізм⁸¹. Саме гуманістичні ідеї

---

⁷⁸ Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи : практико-орієнтований підхід : автореф. д-ра пед. наук:13.00.04. Одеса, 2009. 45 с.

⁷⁹ Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в 5 томах. К., 1977. Т. 3. С. 9-279.

⁸⁰ Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / [Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; за ред. Руденко Л. А.]. Київ:, 2012. 170 с.

⁸¹ Kubinowski D. Pedagogika kultury jako źródło współczesnych inspiracji teorii uniwersyteckiego kształcenia pedagogicznego // Педагогічна освіта в Україні і Польщі: реалії та перспективи : збірник наукових праць / за ред. Д. Герцюка і Р. Кухи. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, Тріада плюс, 2008. С. 205-217.

вважаємо необхідною умовою вдосконалення вищої професійно-педагогічної освіти.

Принцип рефлексивної креативності передбачає орієнтування на індивідуально-творчий підхід до засвоєння професійних знань і вмінь, використання у педагогічній діяльності інноваційних технологій. Цей принцип розглядається авторкою в невід'ємній єдності з професійно-педагогічною саморефлексією – створення умов для самостійної навчально-дослідної роботи майбутнього вчителя задля його саморозвитку, самопізнання, самовизначення, самоосвіти, самовиховання, самореалізації.

Механізм рефлексії майбутнього фахівця стимулює його до професійно-педагогічного самовдосконалення, яке здійснюється шляхом:

1) оволодіння майбутніми фахівцями досягненнями соціально-педагогічної науки та впровадження їх у шкільну практику;

2) вивчення й узагальнення кращого педагогічного досвіду;

3) науково-методичної роботи студентів та участі в науково-педагогічних дослідженнях. У професійній діяльності згідно з принципом рефлексивної креативності майбутній фахівець характеризується високим творчим потенціалом, здатністю до дивергентного мислення, прагненням до самовдосконалення і пошуку оригінальних варіантів вирішення соціально-педагогічних проблем, неприйняттям стереотипного підходу до навчання, виховання та розвитку молодшого школяра.

Відтак, на основі аналізу наукової літератури обґрунтовано концептуальні засади дослідження з орієнтацією на процес професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності як цілісної системи, що включає педагогічне цілепокладання, зміст освіти, методи, засоби, технології досягнення поставленої мети, а також студента як суб'єкта соціально-педагогічного процесу та викладача як організатора цього процесу.

Важливим аспектом упровадження авторської концепції О.Б. Буднік визначено оновлення змісту викладання педагогічних дисциплін засобами професійно-розвивальних технологій: розвитку творчої особистості учня, здоров'язберезувальні; інформаційно-комунікаційні; естетотерапія та методи залучення учнів до проектної діяльності; особистісно зорієнтовані технології в індивідуально-груповій соціально-педагогічній діяльності з учнями.

У дослідженні Г. С. Дегтярьова, М. М. Козяр, І. М. Матійків, Л. А. Руденко, А. В. Шиделко виокремлюються психологічні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій в інтерактивному навчанні⁸².

Дослідники наголошують, що провідним завданням соціально-психологічних основ підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності є підготовка конкурентоздатного спеціаліста, який відповідає сучасним вимогам ринку праці. Відповідно до визначених завдань потрібно розробляти та впроваджувати новітні активні методи навчання, поєднувати різноманітні форми, технології, стратегії підготовки та формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, зосереджувати увагу на застосуванні набутих умінь і навичок упродовж навчання в реальних умовах на практиці. Професійна підготовка фахівців до майбутньої діяльності у соціономічній сфері має сприяти створенню необхідних умов кожному здобувачу професії для переходу навчання в самонавчання, виховання в самовиховання, а розвитку – у творчий саморозвиток особистості.

Реалізація представлених концептуальних засад пов'язана з проектуванням впливу соціально-виховного середовища навчального закладу на професійну компетентність майбутнього вчителя в соціально-педагогічній сфері, оптимізації самостійної та науково-дослідницької роботи студентів, включення їх у різні види соціально-педагогічної діяльності у процесі виробничої практики.

Формування науково-теоретичних та організаційно-технологічних засад професійної підготовки майбутніх фахівців у соціономічній сфері передбачає: включення соціально-педагогічної проблематики до науково-дослідних програм університету; психолого-педагогічне діагностування студентів на предмет виявлення рівня їхньої професійної готовності за напрямками соціально-педагогічної діяльності; проведення науково-практичних симпозіумів, конференцій, семінарів з окресленої проблеми із залученням студентської молоді, педагогів базових шкіл і працівників соціальних служб; підвищення професійної кваліфікації викладачів із питань соціокультурного формування та розвитку майбутніх учителів; підготовку і видання наукових, навчально-методичних посібників з окресленої теми.

Перспективи подальшого наукового пошуку полягають у моделюванні соціокультурного простору навчальних закладів різних типів, просвітницькій діяльності в соціономічній сфері, дослідженні

---

⁸² Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / [Дегтярьова Г.С., Козяр М.М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; за ред. Руденко Л.А.]. Київ:, 2012. 170 с.

особливостей підготовки до соціально-педагогічної діяльності вчителів, розробленні теоретико-методичного супроводу для використання соціально-виховних технологій у системі післядипломної педагогічної освіти.

2.2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ/ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальною проблемою постають соціально-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів/фахівців до професійної діяльності як суб'єктів інформаційної та соціальної діяльності, соціальної відповідальності. Йдеться про формування нового образу і способу мислення фахівця, адаптованого до мінливих соціальних та інформаційних реалій сучасного суспільства. Основним завданням сучасного фахівця сьогодні є не тільки створення інноваційних систем, механізмів, а й забезпечення їх природного функціонування в соціумі. Отже, заклад вищої освіти має надавати широкий соціальний та інформаційний контексти професійної діяльності майбутнього фахівця і, відповідно цим контекстам формувати сучасне освітнє середовище.

Дослідження соціально-педагогічної підготовки здобувачів освіти у закладах вищої освіти має різні аспекти та напрями.

1. Партнерська взаємодія як чинник консолідації творчих пошуків молодих науковців в умовах сталого розвитку. Ефективність соціально-педагогічної підготовки здобувачів освіти у закладах вищої освіти в сучасних умовах пов'язана з проблемою сталого розвитку у період становлення України як незалежної європейської держави. Україна, урахувавши глобальні перетворення в світі, незважаючи на особливості воєнного стану в країні, здійснює демократизацію суспільства, яка супроводжується ринковими перетвореннями, освітніми змінами, новітніми науковими пошуками та іншими трансформаціями в суспільстві.

У процесі наукових розвідок узагальнено результати дослідження молодих науковців, щодо обґрунтування концептуальних засад партнерської взаємодії у контексті концепції сталого розвитку⁸³.

Основна мета сталого розвитку України – забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, збереження якості навколишнього середовища і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь через побудову високоефективної економічної системи, що стимулює екологічну сталість, продуктивну працю, науково-технічний прогрес, а також має соціальну спрямованість. Сталий розвиток України ґрунтується на притаманних державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях. Завдання дослідження

---

⁸³ Сталий розвиток: проблеми та перспективи / за ред. О.А. Дубасенюк: зб. наук. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 370 с.

полягало в аналізі проблеми партнерської взаємодії молодих науковців у вітчизняній та зарубіжній освіті в умовах сталого розвитку.

Партнерська взаємодія являє гуманістично орієнтований педагогічний процес або особистісний контакт суб'єктів освітньо-виховного процесу, що має своїм наслідком взаємні позитивні зміни їх поведінки, діяльності, якостей, відносин, установок. Партнерська взаємодія розглядається як співробітництво, за умови коли успіхи одних учасників спільної діяльності стимулюють більш продуктивну і цілеспрямовану діяльність її учасників.

У проведених дослідженнях молодих науковців у контексті партнерської взаємодії проаналізовано передумови та представлено шляхи розвитку сталого розвитку в Україні в соціально-економічній, духовній, інтелектуальній, екологічній, інформаційних та інших сферах суспільства. При цьому враховано і кризові явища, що спрямовують молодих дослідників на пошуки виходу з такого становища. Доведено, що виходом може бути пошук нових концепцій розвитку, серед яких значне місце займає концепція сталого розвитку на засадах педагогіки партнерства спрямована на зміну існуючого устрою, спрямування розвитку суспільства в якісно нове русло, що слугуватиме зростанню духовності та творчого потенціалу особистості, підвищенню рівня життя людей, мирне співіснування країн⁸⁴.

2. Розвиток партнерської взаємодії як базової складової комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Нині актуалізується проблема активного впровадження педагогіки партнерської взаємодії у всіх сферах суспільного життя, що вимагає підвищення рівня професійної, зокрема комунікативної, компетентності майбутніх педагогів. Про роль і значення партнерської взаємодії та місію педагогів у цьому процесі вчителів свідчать європейські та вітчизняні документи про освіту: Берлінська декларація про якість вищої освіти (2003); "Біла книга національної освіти України" (2009); закони України "Про вищу освіту" (2014) та "Про освіту" (2017), Концепція "Нова українська школа" (2018) та ін.

На рівні методології, теорії та методики професійно-педагогічної освіти виникає потреба у підвищенні ролі взаємодії суб'єктів освітнього процесу у ЗВО, що безпосередньо впливає на якість професійної підготовки майбутніх учителів, у тому числі у напряму формування

---

⁸⁴ Дубасенюк О.А. Партнерська взаємодія як чинник консолідації творчих пошуків молодих науковців в умовах сталого розвитку // Теоретико-практичні засади партнерської взаємодії соціальної та освітньої сфер: зб. наук. праць за матер. міжрегіонального науково-методичного онлайн-семінару (Хмельницький, 26 квітня 2022 р.) / за ред. Л.О.Данильчук. Хмельницький : 2022. 224 с. С.72-80.

комунікативних умінь і навичок. Такий підхід вимагає створення комунікативного освітнього простору, розробки необхідних методик та технологій, тобто відповідного науково-методичного супроводу.

У дослідженні представлено результати теоретичного аналізу у науковій літературі проблеми партнерської взаємодії здобувачів вищої педагогічної освіти. У процесі дослідження розроблено модель партнерської взаємодії здобувачів освіти, що постає ідеальним образом педагогічної діяльності у визначеному напрямі і вміщує концептуальний, ціле-мотиваційний, змістовий, методичний, результативний компоненти. Створено методичку впровадження моделі, що передбачала формування творчого рівня партнерської взаємодії у контексті комунікативної компетентності здобувачів вищої школи, яка включає змістовий, методичний та оцінний складові. Виділено етапи й напрями впровадження авторської моделі засобами педагогічних дисциплін (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Представлено результати педагогічного експерименту у різних закладах вищої освіти. Порівняння результатів констатувального й формувального етапів експерименту виявило позитивні зміни у рівнях розвитку партнерської взаємодії респондентів експериментальної групи порівняно з контрольною групою, зокрема зростання творчого та конструктивного рівнів досліджуваного феномену. Такий висновок підтверджує ефективність реалізованої в педагогічному експерименті авторської моделі.

Отже, у процесі дослідження з'ясовано можливості інноваційних технологій як засобу формування партнерської взаємодії у контексті комунікативної компетентності фахівців. Здійснено моделювання окресленого процесу засобами практикоорієнтованих технологій; розкрито змістову структуру партнерської взаємодії суб'єктів освіти у вищій школі. Обґрунтовано результати аналізу ефективності авторської моделі шляхом упровадження розробленої методики⁸⁵.

3. Особливості соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з батьками у контексті сучасних методологічних підходів. Складність, багатомірність педагогічної практики, рівень розвитку теорії та методики професійно-педагогічної освіти дає змогу науковцям і практикам послуговуватися різноманітними методологічними підходами, які утвердилися у практичній діяльності і пройшли широку апробацію. До таких – віднесено і діяльнісний підхід. Майбутньому педагогу важливо засвоїти важливе положення: діяльність є одним з

---

⁸⁵ Дубасенюк О.А. Партнерська взаємодія як базова складова комунікативної компетентності майбутніх педагогів в умовах магістратури // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка педагогічні науки 1 (349) лютий 2022. Ч. II. С.17-24).

основних чинників вирішення проблеми відповідального батьківства. Батьки розглядаються насамперед як особистості, спроможні виховувати своїх дітей. Особистість пізнається у діяльності, а будь-яка особистісна якість розвивається і формується у діяльності. Проблемі відповідального батьківства присвятили свої праці видатні педагоги А.С. Макаренко, В.О.Сухомлинський та сучасні науковці: Л.В. Дзюбко, В.П. Кравець, Г.М.Лактіонова, Н.О. Островська, І.М. Трубавіна.

Мета дослідження передбачала обґрунтування діяльнісних засад підготовки майбутніх учителів у напрямку педагогізації відповідального батьківства. Варто підкреслити, що певна діяльність, у тому числі і сімейне виховання характеризується визначеною структурою, тобто специфічним набором дій і послідовністю їх виконання. Головними характеристиками людської діяльності, як зазначають наукові дослідження (С.Д. Максименко, В.А. Семиченко), є структурованість (наявність цілемотиваційного складника, відносин предметної продуктивної діяльності), раціональність (ідеальне як відображення реальності), цілеспрямованість. У межах дослідження професійної педагогічної підготовки вчителя діяльність визначається нами, насамперед, як пізнавальна; при цьому пізнавальну діяльність розглядається як продукт і передумова засвоєння соціокультурного досвіду. На думку В.А. Семиченко, педагогічна діяльність має поліфункціональний, варіативний, прогностичний, інтегративний характер багаторівневої взаємодії та багатоконтекстність відносин, чим і характеризується феномен "відповідальне батьківство".

Проблема педагогізації відповідального батьківства передбачає осмислення та розуміння майбутніми вчителями основних напрямів сімейного виховання: формування морально та фізично здорової особистості, забезпечення необхідних соціальних умов для повної реалізації можливостей розвитку дитини, повноцінного психічного та духовного її становлення, засвоєння моральних цінностей та ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин у сім'ї та в суспільному оточенні, виховання культури поведінки; забезпечення збереження сімейних традицій, прилучення дітей до рідної мови, виховання в них національної свідомості та самосвідомості; виховання поваги до законів, прав та свобод людини; розвиток пізнавальних інтересів, прагнення до освіти та творчого самовдосконалення; включення дитини у спільну трудову діяльність родини, розвиток рис працелюбної особистості; навичок здорового способу життя, розвиток естетичних смаків та почуттів.

На основі аналізу наукових праць дослідників, сформульоване поняття усвідомлене "відповідальне батьківство" як сукупність

батьківських якостей, почуттів, знань та навичок щодо виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості. *По-перше*, феномен батьківства має складну структуру основними компонентами якого є: ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності), батьківські установки та сподівання, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківська відповідальність, стиль сімейного виховання; *по-друге*, усі компоненти батьківства взаємопов'язані між собою і мають цілісну структуру за допомогою когнітивного, емоційного та поведінкового елементів; сукупним образом усіх компонентів та найбільш доступним для спостереження є стиль сімейного виховання; *по-третє*, кожен компонент містить певну процесуальну частину – педагогічний компонент, впливаючи на який, можливо здійснювати формування усвідомленого батьківства; *по-четверте*, фактори, які впливають на формування батьківства, організовані ієрархічно та представлені декількома рівнями: макро-, мезо-, мікрорівнем, а також індивідуальним рівнем конкретної особистості.⁸⁶ Відтак, майбутні педагоги мають усвідомити, що в основі сімейного виховання лежать загальні педагогічні принципи: цілеспрямованість, науковість, зв'язок виховання з життям, виховання в праці, гуманізм та повага до особистості дитини, єдність вимог, планованість, неперервність, комплексність і систематичність, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Педагогізація відповідального батьківства передбачає врахування умов вибору батьками методів та засобів сімейного виховання: знання батьками власних дітей (інтересів, статусу, цінностей, взаємин з іншими); особистий досвід, авторитет, характер взаємин у сім'ї; педагогічна культура батьків. До засобів сімейного виховання віднесено: атмосфера сімейного життя, організація життя дитини в сім'ї (режим, праця, побут, традиції, атрибути дозвілля дітей), народні звичаї, традиції, фольклор, родинний календар. Майбутні педагоги вивчають окреслені умови, методи та засоби сімейного виховання з метою підвищення педагогічної культури батьків та сприяння їх постійної, систематичної виховної взаємодії з дітьми.

Студенти усвідомлюють важливу роль форм роботи педагогів із батьками як засобів організації їх спільної діяльності та спілкування. В організаційній роботі школи з батьками доцільним є поєднання індивідуальних, групових, колективних та масових форм роботи.

---

⁸⁶ Дубасенюк О.А. Діяльнісні засади підготовки майбутніх учителів у напрямку педагогізації відповідального батьківства // Відповідальне батьківство ХХІ століття : зб. наук. праць за матер. II науково-методичного онлайн-семінару з міжнародною участю (Хмельницький, 15 вересня 2022 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький : 2022. 211 с. С. 55-60.

Окреслені дійові форми, методи, засоби сімейного виховання дають можливість розвивати у майбутніх педагогів комплекс педагогічних умінь щодо особливостей педагогізації усвідомленого батьківства, що сприяють розвитку відповідної професійної компетентності майбутніх педагогів.

Таким чином, ефективність окресленої підготовки передбачає усвідомлення майбутніми педагогами значення діяльнісного підходу у формуванні феномену "відповідального батьківства", ролі батьків як найперших вихователів. Тому оволодіння майбутніми педагогами різноманітними діяльними формами, методами та засобами сімейного виховання має підвищити роль родини, сприяти формуванню у батьків та дітей духовних, моральних, національних цінностей⁸⁷.

Важливе значення у формуванні у майбутніх учителів професійної компетентності у роботі з батьками набуває акмеологічний підхід. Визначений підхід передбачає спрямованість здобувачів освіти на осмислення і пізнання феномену "відповідальне батьківство", оволодіння інноваційними методами, засобами у роботі з батьками, самовиховання та саморозвиток упродовж життя, досягнення акмевершин у творчій діяльності, виявлення її закономірностей. Проблемі акмеологічного зростання професійної компетентності молодих науковців присвячено чисельні наукові праці, зокрема такі дослідники як: О.В. Вознюк, В.М. Гладкова, Н.В. Кузьміна, С.О. Сисоєва, Н.Г. Сидорчук, формуванню професійної компетентності майбутніх учителів присвятили свої праці В.І. Бондар, С.У. Гончаренко, М.С. Головань, Н.Г. Ничкало, Л.О. Хомич та ін. Поняття "професійна компетентність" – складний феномен. У контексті акмеологічного підходу він вміщує цілемотиваційну, особистісно-ціннісну, змістову, діяльнісну, рефлексивну та проєктивну складові.

Відповідно до акмеологічного підходу процес розвитку професійної компетентності майбутніх педагогів у роботі з батьками здійснюється поетапно: від початкового етапу процесу формування професійних знань, умінь, необхідних особистісних якостей майбутніх педагогів до набуття професійної компетентності і до розуміння необхідності неперервного особистісного та професійного саморозвитку, акме-вдосконалення впродовж життя, досягнення акме-зрілості. Проаналізуємо складові цього процесу.

Цілемотиваційна складова передбачає постановку цілей, що відображають особливості підготовки майбутніми педагогами до роботи з

---

⁸⁷ Дубасенюк О.А., Діяльнісні засади підготовки майбутніх учителів у напрямку педагогізації відповідального батьківства // Відповідальне батьківство ХХІ століття : зб. наук. праць за матер. II науково-методичного онлайн-семінару з міжнародною участю (Хмельницький, 15 вересня 2022 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький : 2022. 211 с. С. 55-60.

батьками, важливості усвідомленого і відповідального батьківства, розуміння своєї місії, оволодіння знаннями, уміннями у сфері виховання та розвитку дітей. Такий підхід спрямований на формування морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

Особистісна складова процесу формування компетентності майбутніх педагогів у сфері родинного виховання передбачає розвиток таких якостей як: цілеспрямованість, громадянськість, відповідальність, педагогічна культура, духовність, гуманність. Майбутнім педагогам слід розуміти, що такі ж особистісні якості мають бути розвинені у самих батьків, ураховуючи їх різновіковий та соціальний склад. *Змістова складова* – зумовлена метою виховання в демократичному українському суспільстві та специфікою сімейного виховання й охоплює основні напрями всебічного виховання особистості (громадянське, моральне, інтелектуальне, трудове, естетичне, фізичне).

Діяльнісна складова – спрямована на формування професійної компетентності майбутніх педагогів, що передбачає розвиток комплексу педагогічних умінь, методів, засобів, технологій.

Рефлексивна складова. Майбутні педагоги мають здійснювати постійну аналітичну роботу над собою, відчувати потребу у самоосвіті, вивченні науково-педагогічної літератури, уміти аналізувати особливості сімейного виховання, феномен "відповідального батьківства", ураховуючи його ціннісну спрямованість, виховний потенціал, планувати програму щодо їх самовдосконалення, спрямованості на отримання ефективних результатів. з метою досягнення акме-зрілості у визначеній сфері.

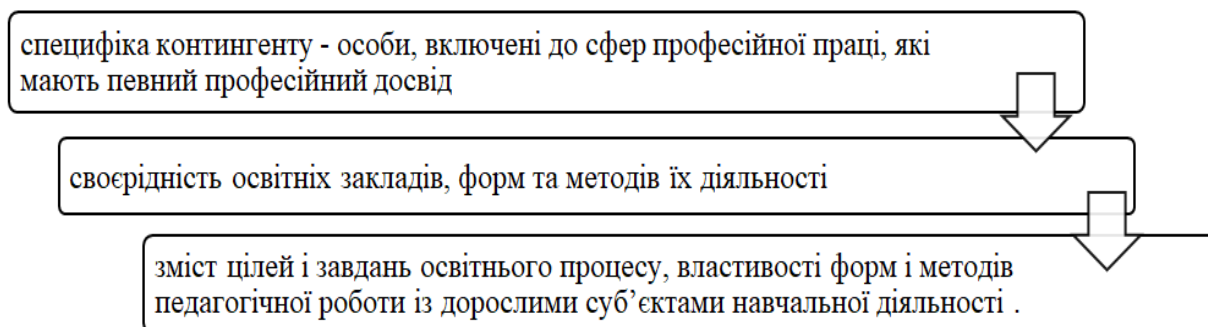
Проективна складова. Здобувачі освіти навчаються моделювати перспективні цілі, засоби вдосконалення власної педагогічної майстерності у сфері відповідального батьківства та вчитися проектувати перспективні інноваційні форми, методи, засоби у процесі педагогічної роботи з батьками.

Таким чином, формування у майбутніх учителів професійної компетентності у роботі з батьками на засадах акмеологічного підходу вимагає складної і неперервної роботи над собою, набуттям та вдосконаленням психолого-педагогічних та соціально-педагогічних знань та розвиток комплексу педагогічних умінь, особистісного самовдосконалення. Ураховуючи вищезазначене, важливо готувати майбутніх педагогів до проведення серед молоді і дорослого населення наполегливої і систематичної просвітницької педагогічної роботи, до відповідального та усвідомленого батьківства. Необхідно організовувати для батьків спеціальні курси, семінари з метою їх підготовки до

відповідальної громадянської місії. Усвідомлене батьківство, це насамперед прийняття себе батьком і мати, розуміння того, що від вашого виховання залежить життя вашої дитини і майбутнього суспільства⁸⁸.

4. Готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з різними категоріями дорослих у ситуації воєнного стану. В останній період у ситуації воєнного стану особлива роль належить фахівцям соціальної сфери, які готуються до роботи з різними категоріями дорослих. Відбуваються зміни у професійній підготовці соціальних працівників, зокрема освіта XXI століття повинна гуртуватися на "новому холізмі", вищому синтезі наукового гуманізму, розвитку інтелектуальних якостей, творчих здібностей, соціальної відповідальності, гармонійного поєднання інтелектуальних і природних компонентів індивіда. Особлива роль належить освіті дорослих як відокремленій частині системи освіти, основним завданням якої є сприяння всебічному розвитку людини в період її самостійного життя (С.П.Архіпова, В.М.Гладкова, Л.Б. Лук'янова, В.Г. Онушкін, Є.І. Огарєв).

У науковій літературі (С.П. Архіпова) виділяють особливості освіти дорослих (Рис.1):

Рис.1. Особливості освіти дорослих

Освіта дорослих являє собою особливий соціальний інститут, до основних функцій якого належать:

- 1) культурно-історична (корекція, адаптація і передача новим поколінням дорослих накопиченого соціального досвіду);
- 2) соціальна (соціалізація людини і подальший розвиток її особистості);

⁸⁸ Дубасенюк О.А., Антонова О.Є. Формування у майбутніх учителів професійної компетентності у роботі з батьками на засадах акмеологічного підходу // Відповідальне батьківство XXI століття : зб. наук. праць за матер. II науково-методичного онлайн-семінару з міжнародною участю (Хмельницький, 15 вересня 2022 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький : 2022. 211 с. С. 50-55.

3) соціально-економічна (підготовка функціонально грамотного працівника для постійного ринку праці, здатного адаптуватися до постійно змінюваного світу, що сприяє зменшенню соціальної поляризації)⁸⁹.

Нині у ситуації воєнного стану в Україні постають нові завдання соціальної адаптації, пов'язані з міграцією великої кількості людей (біженців, переселенців, внутрішньо переміщених осіб тощо), їх працевлаштуванням і забезпеченням необхідним рівнем життя, безробітних (тих, хто раніше працював, але втратив роботу, непрацевлаштованих випускників закладів освіти тощо); військовослужбовців, звільнених у запас; пенсіонерів та людей похилого віку; жінок.

Зокрема, переселенці відчувають великі труднощі з облаштуванням умов життя, з адаптацією до нових умов. Для біженців за кордоном виникають додатково проблеми, пов'язані із вивченням іноземної мови, адаптацією до традицій, культури народу, його звичаїв, проблемами працевлаштування, соціалізації в нових умовах, оволодіння новими професіями.

Отже, у зв'язку з цим зростає роль неперервної освіти дорослих, потреба у здобутті нових професій. Визначальною в орієнтації дорослих у сфері освіти набуває субкультура кожної соціально-професійної групи. Найбільш значущим компонентом змісту освіти у таких обставинах постає комплекс проблем, пов'язаних із життєвим і професійним самовизначенням представників окреслених груп дорослих.

Відтак, вивчення освітніх орієнтацій різних категорій дорослих передбачає побудову змісту освіти фахівців соціальної сфери у ЗВО, що спрямований на соціалізацію особистості, при цьому розглядаються різні позиції:

освіта як джерело неперервного морального, духовного вдосконалення людини, її гармонійного розвитку,

освіта як засіб "особистої самостійності", обґрунтованого вибору життєвих цінностей з урахуванням особливостей (національних, статевих, майнових, регіональних);

освіта як засіб, що сприяє виконанню різних соціальних ролей (жінки, чоловіка, воїна, вихователя, члена сім'ї тощо);

освіта як можливість отримання професії; освіта як опора у ситуації воєнного стану (освіта для біженців, для переселенців, для воїнів, для реабілітованих осіб, освіта в пенітенціарних закладах тощо);

---

⁸⁹ Архіпова С.П. Основи андрагогіки, Черкаси, 2004. 92 с.

освіта, яка дозволяє готувати фахівців в умовах нестабільності (освіта для медичних працівників, підготовка людей, які використовують нову військову техніку, волонтерська діяльність та ін.).

На основі наукової літератури визначимо та охарактеризуємо критерії готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з різними категоріями дорослих – *мотиваційний* відображає міру внутрішньої готовності майбутнього соціального працівника, *особистісний* – ступінь сформованості особистісних професійно значущих якостей майбутнього соціального працівника, *когнітивний* – характеризує рівень теоретичної готовності майбутнього соціального працівника до роботи з різними категоріями дорослих, зокрема актуальні проблеми та перспективи професійної підготовки фахівців соціальної сфери в системі фахової передвищої та вищої освіти, *діяльнісний* – ступінь практичної готовності майбутнього працівника соціальної сфери до роботи з різними категоріями дорослих. Основні показники: володіння формами та методами соціально-педагогічної діяльності, що формуються у ЗВО, методиками виявлення та діагностики актуальних потреб дорослих людей, уміння здійснювати диференціацію та індивідуалізацію їх запитів, уміння використовувати інноваційні соціальні та соціально-педагогічні технології у роботі з дорослими⁹⁰.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу сформулювати певні висновки.

По-перше, майбутні соціальні працівники, повинні добре орієнтуватися в різних галузях соціально-педагогічної сфери, володіти ґрунтовними соціономічними знаннями, знати їх можливості для вирішення соціально-педагогічних та соціокультурних завдань. До таких знань відносимо комплекс теоретичних положень щодо: природи, структури, критеріїв розвитку соціальної сфери; психологічних особливостей вікового та особистісного розвитку різних категорій дорослих з урахуванням рівня їх освітньої підготовленості, особливостей соціального середовища; методів та особливостей діагностики соціальної сфери.

По-друге, майбутні фахівці соціальної сфери мають оволодіти базовими вміннями: планувати соціально-педагогічну діяльність у визначеній сфері; організувати соціально-педагогічну діяльність дорослих; урахувати особливості воєнного стану у країні; розробляти

---

⁹⁰ Дубасенюк, О. А., Антонова, О. Є. (2022). Готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з різними категоріями дорослих у ситуації воєнного стану. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції конференції (м. Хмельницький, 27-28 жовтня 2022 року). С. 176-181.

програми для індивідуального навчання різних категорій дорослих; упроваджувати інноваційні форми та методи соціально-педагогічної діяльності; сприяти розвитку пізнавальних, особистісних і духовно-моральних здібностей дорослих.

По-третє, сформувані такі базові якості андрагога як позитивна Я-концепція, цілеспрямованість та наполегливість у досягненні мети щодо цілісного розвитку дорослої особистості; професійна та емоційна зрілість майбутнього соціального працівника; емоційна стабільність; спрямованість на самопізнання, саморегуляцію дій, станів і поведінки дорослої особистості в цілому; готовність до неперервного особистісного саморозвитку.

2.3. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОДУКТИВНОЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Комплексний аналіз проблеми професійної виховної діяльності в умовах соціальних та освітніх змін у науковій психолого-педагогічній літературі свідчить про те, що на сучасному етапі виникла необхідність розробки нової теоретико-методологічної концепції, на основі якої по-новому вирішувалися б питання підвищення ефективності виховання учнівської молоді. Методологічною базою дослідження становлять ідеї, узагальнення, висновки діалектичної теорії пізнання, теорії професійної діяльності про творчий розвиток особистості, про тенденції науково-технічного і соціального прогресу, логіко-гносеологічні основи навчально-виховного та навчально-виробничого процесів.

У дослідженні використовувалися загальнопедагогічні теорії С.У.Гончаренка, С.Я.Батишева, І.А.Зязюна, Н.Г.Ничкало, Л.О. Хомич. Психологічні теорії І.Д.Беха, Л.С.Виготського, Н.В.Кузьміної, Г.С.Костюка, С.Д. Максименка та ін⁹¹, що містять висновки та положення психологічної науки про розвиток особистісних властивостей, розумових здібностей учнів і формування в них навичок соціальної поведінки та прийомів інтелектуальної і трудової діяльності; висновки й положення провідних педагогічних теорій, що відображають тенденції педагогічної освіти, професійного становлення вчителя; провідні ідеї основних напрямів реформування діяльності загальноосвітньої та професійної школи.

Якісні зміни в соціальній сфері, глибокі перетворення у змісті праці вчителя-вихователя, що зумовлені соціально-економічною ситуацією в країні, упровадження сучасних технологій виховання і навчання викликають неперервні зміни у професійній виховній діяльності. Сутнісні характеристики процесу професійного становлення педагога визначаються провідною роллю розвитку особистості учня як майбутнього працівника, громадянина незалежної держави, єдністю соціальної, філософської, психологічної, педагогічної і соціальної природи виробничої праці вчителя-вихователя.

---

⁹¹ Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. К.: Либідь, 2008. 848 с.; Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ–Черкаси: Вид від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.; Ничкало Н. Г. Сучасні проблеми розвитку системи неперервної професійної освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід // Неперервна професійна освіта, філософія, педагогічні парадигми, прогноз / за ред. В. Г. Кременя. К. : Наукова думка, 2003. С. 58–81.

Визначені положення обумовлюють необхідність проведення дослідження на основі історичного, особистісного, діяльнісного, системного підходів.

Принцип історизму відноситься до загальнометодологічних принципів пізнання. Він виступає як спосіб вивчення педагогічних явищ у їх розвитку. Застосування принципу історизму особливо результативне в рамках системного підходу, що дає можливість виявити закономірності, суперечності, джерела розвитку виховних систем і специфіку виховної діяльності педагога в різних політичних, соціальних, економічних і культурних умовах життя суспільства на конкретних історичних етапах становлення суспільства. Застосований нами метод історико-логічного аналізу дозволив вийти на сутнісні характеристики виховного процесу і закономірності професійної виховної діяльності.

Стратегія дослідження діяльності педагога як вихователя визначалася філософською методологією, що розглядає людську діяльність як спосіб існування й розвитку суспільства та окремої людини. Виховна діяльність відображає основні властивості загального феномену діяльності і реалізує інтегративну, критико-конструктивну світоглядну, аксіологічну функції філософської методології. Крім того будь-яка концепція явно або неявно базується на певних вихідних положеннях, тобто постулатах. Концепція професійної виховної діяльності не може бути винятком. Загальна сутність вихідних постулатів полягає у діалектичній єдності і протилежності суб'єкта й об'єкта, соціального та індивідуального, нормативного і мінливого, аналітичного і синтетичного, що відображається у виховній діяльності. Відповідно виділяються постулати взаємодії, активності, нормативності й варіативності, аналізу і синтезу.

Аналіз виховної діяльності педагога як динамічної системи взаємодії суб'єктів виховного процесу ґрунтується на *постулаті взаємодії*. Це означає, що взаємодія вихователя і вихованців реалізується в генетичній і функціональній, змістовій і структурній, репродуктивній і продуктивній єдності і протилежності зовнішньої і внутрішньої, матеріальної та ідеальної людської активності у всіх її видах і формах. Взаємодія суб'єктів виховного процесу тлумачиться як діяльність, що "наповнена" конкретним професійним змістом, який охоплює не тільки власне виробничу сферу (знання, уміння, навички), але й особистісну сферу (інтелектуальну, вольову, емоційну), котра складає ядро особистості (Г.О.Балл, С.Д.Максименко, М.Д.Ярмаченко⁹²). Професійна психіка накладає своє відображення на всі характеристики педагога-вихователя як

---

⁹² Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. К.: Інформ. системи, 2010. 342 с.

індивіда, суб'єкта діяльності, особистості й індивідуальності. Тобто абстрактний суб'єкт діяльності перетворюється у вихователя-професіонала. Постулат активності означає, що виховна діяльність завжди містить репродуктивну і продуктивну частини з переважанням останньої. Репродуктивна спрямованість у діяльності вихователя виконує функцію збереження і накопичення соціального та особистісного досвіду, продуктивний – функцію його примноження. Обмін досвідом у спільній навчально-виховній діяльності з учнями і оволодіння ними засобами діяльності перетворює їх індивідуальний досвід у певне соціальне надбання. Такий постійний процес обміну знаннями й уміннями є сутнісною складовою виховної діяльності, що неперервно збагачує і вихователів і вихованців.

Постулат нормативного і варіативного. У виховній діяльності все водночас нормативне й варіативне. Повторюються і змінюються соціальне середовище, внутрішні умови, створюються і оновлюються виховні системи, у сфері виховної роботи формуються професійні знання, уміння та навички. Розробляються сучасні виховні технології, які в той же час містять позитивні елементи досвіду, накопиченого педагогами-майстрами різних історичних епох. Отож, нормативність являє собою реалізацію тенденції до збереження всього корисного, що набуто в діяльності. Варіативність навпроти, – є реалізація тенденції до зміни досягнутого для його доцільного покращення та вдосконалення. Виховна діяльність містить варіативні алгоритми, оскільки має циклічний характер. Проте це складні, стохастичні алгоритми, які відображають варіативність дій педагога, що забезпечує вироблення індивідуального стилю виховної діяльності, інноваційних засобів, форм, прийомів у роботі з учнями.

Вивчати виховну діяльність неможливо без виділення тих проблемних ситуацій, які безпосередньо спонукають вчителя до активних дій. Такі ситуації – суть професійні задачі. Професійна виховна діяльність відповідно вимагає від вихователя їх професійного розв'язання, тому дослідженням передбачено виділення й аналіз типології професійних виховних задач.

Постулат аналізу і синтезу відображає дві сторони виховної діяльності, її неперервний характер. Підґрунтя будь-якої теорії складає теоретична схема – конструкт у вигляді абстрактних об'єктів, в якому знаходять своє відображення підвалини і принципова сутність авторської позиції у певній галузі знань. Виховна діяльність педагога не є винятком. Сучасна методологія пізнання вимагає певної системи координат – "системного базису", який експлікує необхідні і достатні аспекти відображення системного об'єкту, що вивчається. Такий базис можна сконструювати, спираючись на одержані попередньо матеріали.

Проектований базис для вивчення індивідуальної виховної діяльності можна уявити у вигляді багатомірного абстрактного простору, що досліджується, і підпростори якого відображають задану діяльність з методологічних світоглядних позицій. Зазначене зумовлює виділення на першому рівні ієрархічної структури трьох головних підпросторів: морфології, аксіології, праксеології. На другому рівні відповідно виділяються:

1) структура, що відображає побудову досліджуваної діяльності, потреби, цінності, оцінки, розвиток; 2) функціонування, що відображає динаміку, тобто праксеологічний аспект виховної діяльності, і відповідно її циклічний характер.

Неважко побачити, що пропонований базис загалом відповідає тим п'яти основним поняттям: суб'єкт, структура, мотивація і функція, динаміка і різномайття, котрі виділені в результаті критичного аналізу понятійної системи психологічної теорії діяльності. Тим самим існуючі погляди вписуються у запропоновану теоретичну схему, хоча і не вичерпують її.

Розглянемо послідовно три головних підпростори: структурний, процесуальний і аксіологічний. Дослідження виховної діяльності педагога в роботі з учнівською молоддю в контексті практичної діяльності людини є найважливішим методологічним принципом психолого-педагогічної науки, який у літературі тлумачиться як діяльнісний підхід. Найбільш поширеними визначеннями діяльності, що йдуть ще від Гегеля, вміщують такі складові – мета, засоби, результат. Рух від мети через засоби до результату і розгортається як процес діяльності. Всі варіанти процесуальних уявлень про діяльність можуть бути описані і як варіанти конкретизації її первісного визначення шляхом виділення або фіксації одного з елементів тріади, котрий може розглядатися як провідний. Попередній аналіз дав можливість представити різні структурні компоненти діяльності. Враховуючи особливості виховної діяльності як складової педагогічної діяльності, ми вирізняємо структуру об'єкту, що досліджується, спираючись на модель Н.В.Кузьміної. Остання розроблена з позиції загальної теорії систем і задачного підходу. Досліджувана структура включає наступні компоненти: суб'єкт і об'єкт виховного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі виховання та засоби педагогічної комунікації. Дані компоненти пов'язані між собою прямими та оберненими зв'язками. Кожен елемент системи може розглядатися як провідний. У нашому дослідженні таким системоутворювальним компонентом є індивідуальна діяльність педагога у сфері виховання. Разом з тим, спираючись на принцип відображення взаємодії і розвитку, зазначимо, що структурні рівні організації будь-якого явища можуть

трансформуватися в етапи його розвитку і навпаки. Останні потім виступають як функціональні елементи, що характеризують базові зв'язки між вихідним станом структурних елементів педагогічної системи і кінцевим результатом, котрий реалізується в процесуальних характеристиках виховної діяльності. Отже, структурні компоненти за певних умов розгортаються в процесуальному плані.

Одночасно враховуємо, що професійна виховна діяльність має кільцеву структуру, кожен з елементів якої знаходиться в різноманітних, часом суперечливих переплетіннях, зчепленнях, взаємодіях.

Розвиваючи погляди Н.В.Кузьміної, виділяємо процесуальні компоненти виховної діяльності: 1) діагностичний, 2) проектуально-цільовий; 3) організаційний, 4) стимулюючо-спонукальний, 5) контрольно-оцінний, які розглядаємо і як етапи означеної діяльності. Стисло охарактеризуємо виділені етапи.

Діагностичний етап містить різні аспекти гностичної діяльності педагога. Він передбачає осмислення цілей, завдань, сутності, специфіки процесу виховання як на основі їх теоретичного бачення, так і врахування об'єктивних чинників, що визначаються соціальною ситуацією у суспільстві. Аналізуються особливості різних категорій учнівської молоді, накопичується виховна інформація про цілі, засоби, зміст роботи з вихованцями, оцінюється власна діяльність, її ціннісний потенціал.

Проектуально-цільовий етап. Вчитель визначає стратегічні цілі виховної діяльності, що виступають як мислене уявлення майбутнього результату: образ-мета-сформована особистість вихованця. Останнє виконує роль провідного регулятора системи дій педагога впродовж всього періоду його діяльності. Вчитель моделює програми розв'язання стратегічних і тактичних задач, враховуючи вікові та індивідуальні особливості вихованців, зону їх найближчого розвитку, допомагає учням визначати власні проблеми і проектувати способи їх досягнення. Це означає, що виховна діяльність педагога повинна мати випереджувальний характер і тому виступає у двох формах – передбачення (прогнозування, антиципація) і цілепокладання. Такий підхід дає можливість керувати виховним процесом в умовах динамічного середовища. Подальший процес цілеутворення і розгортання його в систему виховних задач відбувається в ході конкретизації плану, відбору раціональних змісту, засобів досягнення поставленої мети.

Етап організації передбачає реалізацію виховного замислу педагога у співробітництві з учнями. Створюється атмосфера психолого-педагогічної підтримки творчих починань учнів, переорієнтація особистих цілей на досягнення ефективного результату. На етапі цілездійснення вихователь сприяє залученню учнів до різних видів діяльності, дає можливість їм

випробовувати свої потенційні можливості, здібності через створення ситуації вибору, спільного та індивідуального прийняття рішень стосовно вирішення їх особистісних і професійних проблем. Педагог навчає учнів способам аналізу, моделювання, конструювання, організації, спілкування, управління, необхідних їм у процесі власної життєдіяльності і вибору майбутньої професії. Одночасно вихователь організує власну діяльність по збагаченню свого професійного досвіду, вдосконаленню особистісних якостей.

Стимулюючо-спонукальний або комунікативний елемент діяльності. Кожна стадія роботи вчителя обов'язково містить цей компонент. Виховна діяльність – це передусім спілкувальна діяльність і тому вона ґрунтується на встановленні доцільних, доброзичливих стосунків взаєморозуміння і взаємоповаги між суб'єктами виховного процесу.

Розвививальне виховне середовище допомагає їм швидше досягнути запланованого результату, сприяє їхньому взаємозбагаченню в духовній, пізнавальній професійній сфері. Вчитель засобами виховуючих ситуацій регулює процес взаємодії учнів з об'єктами спілкування, пізнання, праці, встановлює зворотний зв'язок, тобто відгук вихованців на свій педагогічний вплив. Разом з тим вихователь накопичує фонд гуманних засобів регулювання задачних ситуацій, сприяє гармонізації взаємостосунків в учнівській групі, класі.

Контрольно-оцінний етап передбачає оцінку досягнутих результатів, зіставлення їх з вихідною метою. Цей етап охоплює не тільки власну діяльність педагога, але й стосується діяльності учнів, які оволодівають навичками самоконтролю, взаємоконтролю та групового контролю в процесі навчально-виховної роботи. Такий підхід сприяє розвитку в учнів рефлексивних здібностей, позитивної ціннісної і пізнавальної мотивації, підвищує інтерес до навчання, праці, спілкування.

Виділений цикл виховної діяльності педагога повинен на всіх етапах стимулювати учнів до досягнення вершин як в особистісному, так і професійному плані. Спонукальними чинниками можуть бути і образ продуктивної творчої діяльності самого педагога, який засобами своєї професії прагне привити своїм вихованцям кращі людські риси і образ продуктивної професійної діяльності на прикладі роботи висококваліфікованих майстрів-виробничників. Основним критерієм ефективності виховної діяльності педагога є наявність сформованої в учнів потреби й умінь у сфері самовиховання, самоосвіти, самоорганізації, самоконтролю. Без цих показників неможливий рух до вершин особистісного і професійного вдосконалення.

Дослідження проблеми виховної діяльності має багатоаспектний характер, оскільки виконується у межах нової інтенсивно розвиваючої

науки – акмеології, яка вивчає стан зрілості і вищого рівня розвитку індивіда. Цей напрям науки був заснований Б.Г.Ананьєвим, котрий об'єднав зусилля вчених різноманітних людинознавчих дисциплін на вивчення індивідних, особистісних, суб'єктнодіяльнісних характеристик фізично і психічно зрілої людини, на виявлення об'єктивних і суб'єктивних умов, які б дали їй можливість найбільш плідно проявити себе в житті.

Науковці (В. М. Гладкова, О.А. Дубасенюк, Л.С. Рибалко, В.П. Огнев'юк, Н.Г. Сидорчук, С.О.Сисоєва⁹³) наголошують, що ступінь зрілості людини або так звана вершина зрілості (*акме* – від грецького вершина, вістря) – це багатомірний стан, який охоплює значний за часом етап її життя і котрий засвідчує наскільки вона сформувалася як спеціаліст-трудовник у певній галузі діяльності.

Окреслене дослідження є спробою виявити і проаналізувати вершини у сфері виховної діяльності педагогів загальноосвітньої і професійної школи. Зрозуміло, що стан зрілості вчителя-вихователя не з'являється раптово, відразу. На нього працює все попереднє життя і професійна діяльність, що обумовлена багатьма чинниками. Усе це в сукупності, а саме, ціннісні орієнтації, відносини, здібності, знання, вміння визначають ядро особистості і діяльності педагога, рівень його професіоналізму.

Дослідження свідчать, що професійні властивості педагога, як і будь-якого іншого фахівця, формуються відповідно типу діяльності і тому мають структуру, що притаманна предметно-практичній діяльності взагалі. Це означає, що професіоналізм як інтегральна властивість і концентрований показник особистісно-діяльнісної сутності вихователя відображає акмеологічний аспект розгляду виховної діяльності.

Ураховуючи визначені положення, концептуальна модель дослідження включає ще дві підструктури. Перша містить підструктуру, що характеризує професійні якості особистості (професіоналізм особистості), друга – властивості, які характеризують діяльність вихователя. Специфіка учительської праці полягає в тому, що вона впливає на розвиток суспільства засобами виконання своїх професійних

---

⁹³ Акмедосягнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи" : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 404 с.; Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол. В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Я.С. Фруктова. К.: Київ. ун-т ім. Б. Гринченка, 2016. 912 с.; Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. 516 с.; Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя Автореф дис... докт. пед. наук. Харків, 2008. 44 с.

ролей. Тобто особистість учителя проявляється через внески в особистісну сферу своїх вихованців, через ті зміни в їх житті і діяльності, які вчитель спричинює своїми діями, вчинками і діяннями. Отож, професіоналізм особистості педагога-вихователя включає такі його якості, які стимулюють розвиток природної і ціннісної сфери особистості молодої людини.

На основі аналізу й узагальнення педагогічної теорії і практики відносно досліджуваної проблеми виділяємо наступні показники підструктури професіоналізму особистості педагога: професійно-педагогічну і як різновид, виховну спрямованість, педагогічні здібності, професійно-педагогічну компетентність.

Сутність професійно-педагогічної і виховної спрямованості особистості вихователя відображає такий показник як відносини (Г.О.Балл). Виховний процес ґрунтується саме на системі різноманітних взаємодій, взаємовідносин, які реалізують ставлення педагога до самої професії, процесу виховання, вихованців, колег по роботі, їхньої системи роботи, професійного середовища тощо.

Однак, не будь-які відносини стають властивістю особистості, а лише ті, які мають вирішальне значення в життєдіяльності людини. До таких першорядних об'єктів вчені відносять суспільні ідеї, працю як спосіб існування людини, з якими пов'язаний суспільний або професійний обов'язок індивіда, власну діяльність та особистість людини. Відношення вихователя набувають професійного спрямування поступово в процесі сходження до вершин виховної майстерності, оскільки сутність процесу виховання з боку вчителя полягає у створенні та регулюванні різноманітних зв'язків, взаємозалежностей в учнівському середовищі.

Педагогічна спрямованість є системоутворювальною властивістю і містить такі показники як інтерес до педагогічної професії і виховної діяльності, зокрема, усвідомлення своїх здібностей і характеру, мотивів вибору учительської професії, сформовану потребу виховувати та навчати дітей, молодь, а також потребу у самовдосконаленні власної особистості і діяльності. Характер педагогічної і виховної спрямованості вчителя визначає й рівень продуктивності його діяльності в сфері виховної роботи з учнівською молоддю.

Педагогічні здібності до виховної діяльності визначаються як індивідуальні властивості особистості вчителя, котрі є умовою її успішного виконання. Н.В.Кузьміна в структурі педагогічних здібностей виділяє два ряди ознак: 1) специфічну чутливість педагога як суб'єкта діяльності до об'єкта, процесу і результатів власної педагогічної діяльності, 2) специфічну чутливість педагога до учня як суб'єкта спілкування, пізнання та праці. Відповідно до структури перший рівень

включає в себе перцептивно-рефлексивні здібності, що становлять сенсорний фонд особистості вчителя. Другий рівень становлять проєктивні педагогічні здібності, сутність яких полягає в особливій чутливості до способів створення продуктивних технологій навчально-виховного впливу на учнів. Багаточисельні дослідження показали, що саморозвиток учнів обумовлюється рівнем розвитку у педагога-вихователя загальних здібностей і дослідницьких, проєктувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських.

Професійно-педагогічна компетентність у сфері виховання визначається сукупністю умінь педагога особливим чином структурувати наукові і практичні знання з метою ефективного розв'язання виховних задач. Особистісні знання в даному випадку є результатом розвинених здібностей і спрямованості, що впливають на сприйняття педагогічних явищ, ситуацій, а також на способи їх перетворення з наукових позицій.

Професійно-педагогічна компетентність – складне утворення. До її основних елементів відносимо: 1) компетентність у галузі теорії і методики виховного процесу, зокрема, його цілей, завдань, принципів, закономірностей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів; 2) компетентність у галузі фахових предметів і знання того, як зробити процес навчання, зміст предмету провідним засобом виховання учнів; 3) соціально-психологічну компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічну компетентність у сфері мотивації, здібностей, спрямованості учнівської молоді; 5) аутопсихологічну компетентність у сфері достоїнств і недоліків власної діяльності і особистості. Зріла сформована особистість – професійна необхідність, яка зумовлена процесом пошуку способів формування особистості вихованця.

Професіоналізм діяльності – ще одна підструктура акмеологічного підпростору концептуальної моделі, котра, як якісна характеристика суб'єкта діяльності, визначається мірою оволодіння ним сучасним змістом і сучасними засобами розв'язання професійних задач. Професіоналізм діяльності включає в себе такі параметри особистості вихователя, які відображають її операційний аспект – володіння знаннями в дії. Тому дана підструктура містить наступні складові; теоретична і практична підготовленість вихователя для роботи з різними категоріями учнівської молоді. Теоретична підготовленість передуює практичній і передбачає набуття суб'єктивно значущих знань для педагога, що створює не тільки образ проєктованого виховного результату, але й образ, концептуальну модель системи засобів або технологій досягнення поставленої мети.

Практична підготовленість педагога означає сформованість у нього готовності діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми виховної діяльності.

Визначений параметр включає ще й такі складові, як умілість вихователя та його технологічну озброєність. Останні насамперед пов'язані з виділеними етапами виховної діяльності. Кожен з них вимагає від вчителя-вихователя адекватних умінь у вигляді цілісної ієрархізованої системи та технології їх застосування з урахуванням передбачуваних і непередбачуваних виховних задач.

Умілість педагога у поєднанні з володінням сучасними технологіями дослідження, конструювання, взаємодії, контролю дає йому можливість ефективно розв'язувати основні класи виховних задач. Серед них задачі, що пов'язані з виробленням загальних стратегій виховання учнів, побудови системи відносин вихованців, громадських якостей особистості, конструюванням виховної інформації і засобів виховної взаємодії з учнями, організацією виховного процесу у вигляді сукупності виховних задачних ситуацій, оцінюванням результатів виховної діяльності.

Виділяємо й таку складову підструктури професіоналізму діяльності, як професіоналізм самовдосконалення. Цей компонент надає динамічності всій системі професійної виховної діяльності шляхом постійної самовиховної і самоосвітньої роботи вихователя – найважливішої передумови дійовості та життєздатності даної системи.

Виділена концепція уявляє одночасно і цілісний образ педагогічного результату дослідження, яка дозволяє на науковій основі простежити професійне становлення вчителя-вихователя, що ґрунтується на сполученні теоретико-практичної підготовленості і загальноособистісного розвитку фахівця.

Оновлення соціальних процесів в Україні викликало потребу у перегляді стану існуючої системи професійної підготовки вчителя-вихователя. Особливу увагу слід зосередити на можливостях продуктивного професійного становлення майбутніх педагогів у напрямку їх підготовки до виховної роботи з учнівською молоддю. За свідченням ряду дослідників (Я.І. Бурлака, І.І.С.Дмитрик, І.Г.Єрмаков, Л.О. Хомич та ін.⁹⁴) випускники педагогічних закладів освіти недостатньо підготовлені саме до виховної роботи з учнівською молоддю в сучасних умовах. Таке положення пояснюється рядом причин, серед яких недооцінюється значення виховання або надання їй другорядного місця.

Так, Б.С.Бондар відзначає, що помітна розгубленість серед педагогів у питанні соціальних і моральних орієнтирів виховання, його пріоритетів,

---

⁹⁴ Хомич Л.О. Парадигмальний підхід як концептуальна основа вищої педагогічної освіти // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності : зб. наук. пр. / за заг. ред. І.А. Зязюна; Інститут педагогічної освіти дорослих АПН України. К.; Харків : НТУ "ХПІ", 2009. С. 172–178.

що негативно впливає на молоде покоління. На важливість розробки нової ідеології виховання і виховної роботи на основі національної ідеї акцентує увагу В.П.Струманський, який вважає, що саме ці питання "найрельєфніше позначають обриси майбутнього нашої держави..."⁹⁵. Г.О.Балл підкреслює, що гуманістичні гасла гармонійного, всебічного творчого розвитку особистості у бувшому Союзі не змогли реалізуватися, бо мали насамперед пропагандистське призначення і перебували "у кричущій суперечності з реальним життям і з дійсним соціальним замовленням держави – курсом на формування комформних, керованих індивідів. Суттєвим недоліком "існуючої системи педагогічної освіти продовжує залишатись домінуюча у ній так звана бездітна педагогіка. У ній дитина (студенти) виступає деяким безвладним об'єктом, що змушений повністю підкорятися наказам і вказівкам вчителя і, відповідно, викладача, що й призводить врешті решт до нівелювання душі вихованця та його байдужості.

Неоднозначне ставлення до проблем виховання негативно позначається на процесі професійної підготовки вчителя-вихователя, в якій продовжує домінувати тенденція першорядності фахових і другорядності педагогічних дисциплін, хоча на словах проголошується протилежне. Отже, відзначимо основні принципові протиріччя у процесі підготовки вчителя-вихователя:

- між об'єктивними вимогами суспільства і суб'єктивними утрудненнями, стереотипним мисленням, традиційними підходами;
- між типовою системою підготовки вчителя та індивідуально-творчим характером виховної діяльності;
- між застарілими формами, методами, засобами викладання педагогічних дисциплін та потребою ЗВО, ЗСО у впровадженні у навчальний процес нових педагогічних технологій, що мають виховуючий, стимулюючий характер.

Над вирішенням цих протиріч творчо працюють науковці і викладачі в Україні і за рубежом. Все гостріше ставляться питання щодо того, який вчитель потрібен сьогодні (І.А.Зязюн, А.А.Столяр, Р.П.Скульський, В.В.Сагарда, М.І.Шкіль).

Нині підготовка майбутніх учителів здійснюється у декількох напрямках: у рамках підготовки вчителя-предметника, який одночасно готується до виконання функцій класного керівника-вихователя, педагога-психолога, соціального педагога. В літературі представлені різні аспекти підготовки педагогічних кадрів: за ступеневою системою (М.І.Шкіль.

---

⁹⁵ Струманський В.П. Концептуально-структурний зміст виховання і виховної роботи в прогностичних проєкціях української наукової педагогіки // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. 1994. №2. С. 124-127.

Г.П.Грищенко, А.М.Бойко, В.О.Пашенко, В.Н.Гончаров), розробка системи активних форм, засобів активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі викладання педагогічних дисциплін (Б.С.Кобзар, М.Д.Ярмаченко, Н.М.Тарасевич), варіативних занять у педагогічному закладі (А.М.Бойко, М.В.Гриньов, Н.М.Дем'яненко), модульне навчання (А.М.Алексюк, П.А.Юпявіченс), технологія виховання (І.С.Дмитрик, І.П.Підласий, Т.Я.Василенко, Я.І.Бурлака, технологія навчання (П.У.Крейтсберг, І.Е.Унт, Е.В.Круль, Ф.Янушкевич), розвиток педагогічної творчості вчителя (К.Ангеловські, О.Є. Антонова, Н.В.Кічук, Г.П.Шевченко, Б.С.Кобзар), гуманізація професійного становлення учителя (І.Д.Бех, Е.С.Барбіна, Г.О.Балл, О.П.Кондратюк), розвитку комунікативної культури педагога (С.Б.Єлканов, М.Д.Касьяненко, М.О.Лазарєв, Л.В.Кондрашова).

Таким чином, підвищення ефективності підготовки вчителя-вихователя відбувається різноаспектно. Одним із перспективних і продуктивних напрямків є використання педагогічної технології у навчальному процесі й процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Розглянемо даний напрям детальніше.

Аналіз зарубіжної літератури показав, що в сучасних педагогічних дослідженнях з цієї проблеми можна виділити два основних напрями:

✓ перший – це розробка і застосування технології у навчанні або технізація процесу навчання (від програмованого навчання до застосування інформаційної технології – ЕОМ, комп'ютеризованих систем збереження інформації);

✓ другий – "технологічний" підхід до побудови навчання в цілому, або технологія навчання. Наше дослідження здійснювалося в межах другого підходу.

У центрі наукового пошуку знаходиться проблема результативності навчання, підготовки фахівців. В останні роки формуються нові технології інтенсивного, концентрованого, проблемного, контекстового, блоково-модульного навчання.

Реалізація зазначених підходів простежується через упровадження у практику систем навчальної роботи, створених педагогами-майстрами. Проте поняття "педагогічна технологія" до 80-х років майже не розглядалося у вітчизняній літературі, хоча окремі його аспекти досліджувалися науковцями. Разом з тим у зарубіжній літературі, починаючи з 70-х років ХХ століття відбувалися інтенсивні розробки визначеного напрямку. "Специфіка педагогічної технології полягає у тому, що в ній конструюється і здійснюється такий навчальний процес, який повинен гарантувати досягнення поставлених цілей" (М.А. Кларін), а звідси і високої результативності. Саме поняття "технологія навчання",

або "педагогічна технологія", формувалося під впливом системного підходу, "спрямованого на розв'язування дидактичних проблем шляхом управління навчальним процесом із точно заданими цілями, досягнення яких повинно підлягати чіткому опису і визначенню" (М.А. Кларін). На думку американських вчених педагогічна технологія – це дослідження з метою виявлення принципів і розробки прийомів оптимізації освітнього процесу, що ґрунтується на аналізі чинників, котрі підвищують освітню ефективність. За характеристикою японського вченого-педагога Т.Сакамото, педагогічна технологія являє собою впровадження в педагогіку системного способу мислення, який ще можна назвати "систематизацією освіти". Його сутність полягає в ідеї повної керованості навчальним процесом.

Науковці вважають, що сутністю сучасної технології навчання є визначення найбільш раціональних способів досягнення поставлених цілей. При цьому навчальний процес розглядається комплексно як система, яка потребує дослідження взаємозалежностей її складових. Звідси виникає потреба використання результатів пошуку, що отримані в різних галузях знань, зокрема, соціології, психології, кібернетики, математики та інших.

Таким чином, педагогічна технологія, з одного боку, виступає як науково обґрунтована практика навчання або системний метод організації навчально-виховного процесу; з другого – це галузь педагогіки, в якій об'єктом дослідження є процес навчання, засвоєння знань, а метою – розкриття зв'язків і закономірностей, що діють у цьому процесі і які забезпечують його раціональну побудову і досягнення запланованого результату.

Теоретичний огляд літератури, аналіз стану педагогічної підготовки майбутніх вчителів у різних регіонах України (педагогічні заклади міст Києва, Луганська, Полтави, Рівного, Луцька, Черкас, Кам'янець-Подільського, Умані та інших), засвідчили наявність істотних недоліків у системі педагогічної освіти. Це насамперед стосується навчальних планів, програм і підручників. Для того періоду була характерна уніфікація навчальних планів, форм та методів підготовки вчительських кадрів, хоча останнє не призводило до будь-якої усталеності, бо "... вони майже щороку зазнавали змін, удосконалювалися, поліпшувалися". Однак ці "...часті зміни навчальних планів не завжди були вмотивовані і не сприяли істотному вдосконаленню навчально-виховного процесу, а головне – його кінцевому результату – підготовці висококваліфікованих фахівців".

Слід зазначити, що типовий навчальний процес у педагогічних закладах освіти мав загальні негативні ознаки, які були притаманні вищим навчальним закладам взагалі, а саме: одноманітність, обмеженість,

байдужість, повільність, нівелювання особистості і в цілому – орієнтація на підготовку спеціалістів-конформістів (В.А.Козаков).

Професійне становлення педагога-вихователя відбувалося під впливом трьох циклів дисциплін, які вивчалися у педвузах: суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних. Проте на педагогічні науки відводилося всього 10% навчального часу проти 25% у розвинутих зарубіжних країнах (США, Англії, Німеччині). Заідеологізованість суспільних і педагогічних дисциплін, відрив вищої педагогічної школи від життя, формалізм, знеособленість педагогічного процесу призводив до того, "що вузи готували педагогічно некомпетентних учителів...".

Педагогічний цикл включав наступні дисципліни: вступ до спеціальності, педагогіку школи, історію педагогіки, окремі методики, спецсемінари і спецкурси з актуальних проблем теорії і методики виховання й навчання. Наприклад, у Житомирському державному університеті імені Івана Франка проводилися спецсемінари, на яких обговорювалися питання роботи класного керівника, вихователя груп продовженого дня, методики виховної роботи.

Аналіз програм педагогічних курсів засвідчив їх недосконалість. Наукові дослідження з проблеми теорії і змісту освіти (Б.С. Кобзар, В.В.Краєвський та ін.) свідчать про те, що навчальні програми повинні відображати тезаурус знань, умінь, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, міжсуб'єктні взаємодії. Одночасно структурний аналіз освіти повинен включати процесуально-технологічну підсистему за ознакою "процес – результат".

Однак у програмах традиційно висвітлювався лише перший елемент - знання у вигляді наукових ідей, теорій, законів, принципів, системи понять. Інші елементи у програмах не конкретизувалися: був відсутній перелік основних навчально-виховуючих, розвивальних цілей і планований рівень їх досягнення, а також перелік загально педагогічних умінь як практичний результат вивчення педагогічних курсів, не вказувалися проблеми, які студенти повинні навчитися творчо вирішувати, відсутній і перелік типових професійно-педагогічних задач, котрі студенти повинні навчитися розв'язувати, не виділялися форми і засоби контролю провідних компонентів змісту навчального предмету. Названі компоненти програми розроблялися творчо працюючими викладачами самостійно.

Відзначені недоліки характерні і для підручників з педагогічних дисциплін. Як зазначають у своїх дослідженнях В.В.Сагарда, Р.П.Скульський, Г.О.Стефанівська, вони потребують значного оновлення змісту, усунення кон'юнктурщини, схоластики, догматизму та ідеологічних установок адміністративно-командної системи у вигляді

декларативних схем, гасел, огульної критики зарубіжної педагогіки, її несуттєвих поверхових протиріч. Справедливо наголошено, що заідеологізованість чинних у попередні роки навчальних програм педагогічних курсів дійсно не сприяла засвоєнню студентами специфічних завдань різних типів середніх освітніх установ і організації навчально-виховного процесу в них, не націлювало фахівців на творчих пошук.

Результати аналізу навчальних планів, програм, посібників з педагогічних курсів стосовно їх виховуючої, розвивальної спрямованості, дають можливість зробити наступні висновки:

1) цілі вивчення навчально-виховної інформації зазначених дисциплін слабо співвідносяться з цілями функціонування підсистеми "школа" як складової педагогічної освіти";

2) навчальна інформація переважно висвітлюється репродуктивним способом, увага акцентується на змістову інформацію без розкриття її виховного потенціалу;

3) недостатнє значення приділяється розкриттю суттєвих протиріч педагогічної дійсності, що не сприяє наступності в роботі ЗВО і школи;

4) навчальна інформація нерідко має негативну спрямованість у зв'язку із значною заідеологізованістю і знеособленістю їх змісту. Це призводило до того, що процес викладання педагогічних дисциплін, їх зміст, інформація про способи оперування знаннями цілковито залежали від майстерності викладача.

Актуальність визначеної проблеми, підтвердження зроблених висновків показали і результати опитування, яке проводилося серед учителів Житомирської області, викладачів, студентів Житомирського, Рівненського, Кам'янець-Подільського, Ізмаїльського педагогічних закладів вищої освіти, їм було запропоновано оцінити важливість та частоту застосування різноманітних форм та методів роботи, які частіше застосовуються у школі і педагогічному ЗВО, а також проаналізувати причини, що заважають повністю реалізувати наявний творчий потенціал учасників педагогічного процесу. Результати опитування такі: викладачі і вчителі досить високо оцінили можливості традиційних і нетрадиційних форм та методів навчання.

Однак у практичній діяльності респонденти фактично надають перевагу репродуктивним, інформаційним засобам навчання, які слабо стимулюють розвиток активності, самостійності, творчості учнівської і студентської молоді. Лише третина творчо працюючих педагогів (33%) постійно звертається до активних форм та методів навчання, ґрунтуючись

на нових технологіях навчальної роботи, передовому досвіді. Це призводить до посилення негативного ставлення з боку молоді до процесів навчання і виховання і низький престиж освіти в цілому.

Крім того нами ще на початковому етапі дослідження проводилося опитування випускників Житомирського, Луганського педагогічних закладів вищої освіти, а також молодих учителів різних регіонів України (760 осіб) стосовно пропозицій щодо покращення професійної підготовки вчителя-вихователя.

Переважає більшість опитуваних наголошувала на необхідності посилення практичної і технологічної спрямованості педагогічних курсів і наближення викладання до потреб середніх освітніх закладів, учнівської молоді, введення у навчальний процес системи педагогічних задачних ситуацій, педагогічної техніки: впровадження гнучких, варіативних форм, методів, прийомів виховної роботи із різними категоріями учнівської молоді (від педагогічно занедбаних до обдарованих дітей). Випускники вважали, що "педагогіка – наука, яка потребує не менше уваги, аніж, наприклад, математика або фізика".

Зверталася увага і на питання вдосконалення різних видів педагогічних практик та їх соціальну спрямованість з тим, щоб студенти вже з молодших курсів могли постійно спілкуватися з учнями, досвідченими вчителями, поступово збагачуючи свій досвід, знання та педагогічні вміння.

Резюмуємо: огляд літератури, вивчення навчальних планів, програм, посібників, опитування вчителів, викладачів, студентів підтверджує необхідність внесення суттєвих змін у процес викладання педагогічних дисциплін з метою посилення підготовки майбутніх педагогів до виховної роботи з учнівською молоддю⁹⁶.

---

⁹⁶ Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Науково-методичний посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.; Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ–Чернівці, 2018. 296 с.; Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. Посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.; Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. К.: Вища шк., 2005. 343 с.; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В.І.Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.

2.4. ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ЇХ РОЛЬ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

У сучасному світі відбувається криза світогляду, зміна пріоритетів, переоцінка цінностей. Спостерігається й тенденція до зростання негативних явищ у молодіжному середовищі. Особливі труднощі виникають у процесі становлення молоді людини. Сформувати ціннісні орієнтації у сучасних умовах досить важко, оскільки продукування "конфліктної культури", яка культивується у зарубіжних засобах інформації і з їхньої подачі – в Україні, призводить до морального вакууму, коли втрачаються моральні ідеали. Наслідком цього є пасивність, втрата інтересу до навчання, безвідповідальність, бездуховність, низький рівень соціальної мотивації, жорстокість, конфліктність, гасла сексуальної свободи, чисельні правопорушення, надто прагматичний погляд на життя. Водночас виникає проблема недооцінки виховної роботи зі студентами. Ці особливості маємо враховувати у системі вищої освіти, де закладається підґрунтя наукового світогляду, моралі, духовності, прилучення до історико-культурних традицій, відбувається розвиток природних обдарувань, задатків, професійних інтересів молоді⁹⁷.

Зростаючі вимоги до рівня кваліфікації і соціальної відповідальності педагогів потребують удосконалення системи педагогічної освіти, яка є основним джерелом поповнення педагогічних кадрів, про що йдеться у проекті Концепції розвитку педагогічної освіти. Разом з тим, виникає потреба у посиленні ціннісно-морального виховання майбутніх учителів та їх підготовки до формування моральних якостей учнівської молоді морального виховання.

Нова соціокультурна ситуація вимагає переосмислення мети морального виховання особистості, його провідних теоретико–методологічних принципів, змісту, форм, організації та критеріїв ефективності. Модернізація національної системи виховання потребує спільної роботи вчених і практиків, що має бути спрямована на створення інтегрованої системи навчально-виховного процесу морального спрямування, оволодіння педагогами інноваційними технологіями виховного процесу. Інноваційний підхід має ґрунтуватися на принципах демократизму, гуманізму, особистісно–орієнтованих методиках виховання.

Про необхідність суттєвих змін у виховній теорії та практиці свідчать дослідження ряду науковців (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, А.Б. Боссарт, Р.Г. Гурова, І.Д. Демакова, І.А. Зязюн, В.О. Караковський,

---

⁹⁷ Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. С. 10.

І.С. Кон, В.Т. Лісовський, Т.М. Мальковська, О.В. Мудрик, Т.І. Сущенко, В.П. Струманський, І.О. Трухін, К.І. Чорна). О.В. Сухомлинська виділяє компоненти кризового стану освітнього простору і виховання, зокрема:

1) організація змісту, форм та методів виховання скоріше базується на негативному, ніж на позитивному;

2) у пріоритетах реформування освіти увага акцентується на обґрунтуванні й закріпленні нового змісту освіти, на розвиток інтелекту і при тому недостатньо враховується у цьому процесі формування морального, етичного потенціалу особистості;

3) висування на передній край ідей формування національної еліти, закладів для обдарованих і залишається поза увагою загальноосвітня школа як найбільш масовий навчально-виховний заклад;

4) на сьогодні заклади освіти не завжди постають визначальними джерелами, чинниками виховного процесу.

Виховна діяльність – особливий вид суспільно–корисної діяльності дорослих людей, яка свідомо спрямована на підготовку молодого покоління до життя відповідно до нових економічних, політичних, соціокультурних умов.

Зазначимо, що й нині інститут педагогів-вихователів знаходиться у кризовому стані і не відповідає сучасним потребам суспільства. У закладах вищої освіти існують різні позиції щодо морального виховання студентської молоді: від повної відмови від виховної роботи, оскільки студенти, на думку частини викладачів – це дорослі люди до авторитарної позиції, яка потребує повного контролю за діями студентів.

Такі позиції призводять до ігнорування інтересів та потреб студентської молоді. До основних недоліків виховної діяльності педагога вишу слід віднести: невизначеність виховних цілей і завдань, безсистемність, стихійність, знеособленість навчально-виховного процесу, масовість і заорганізованість, недостатнє володіння сучасними методами, технологіями, низький рівень психолого-педагогічних, соціальних, історико-педагогічних знань⁹⁸.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей ціннісно–морального виховання майбутніх педагогів та підготовки їх до морального виховання учнівської молоді в сучасних умовах у контексті термінологічного та практико орієнтованого підходів.

---

⁹⁸ Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. С. 11.

Проаналізуємо різні підходи до категорії "мораль", яка має непересічне значення. Існує множина висловлювань філософів, просвітителів, педагогів, науковців щодо поняття "мораль". До характерних рис моралі можна віднести суперечність особистісного й суспільного, суцього і належного, чуттєвого і раціонального, спрямованість на досягнення щастя і духовна суверенність, історична мінливість і діалектичний взаємозв'язок моральних цінностей.

Багатоманітність і деяка розкиданість висловлювань щодо поняття "мораль" вписується певною мірою у багатогранність цього поняття. Різні погляди науковців і просвітителів доповнюють один одного і спрямовують до розуміння глибини і багатогранності проблеми моральності і тим самим сприяють досягненню і розумінню її сутності.

В їх основі – протиріччя, які мають об'єктивний характер, оскільки породжуються об'єктивними умовами, що призводить до виникнення і формування проблем, які виникають в результаті усвідомлення суб'єктом певних протиріч. У психології під проблемою розуміється усвідомлення неможливості вирішити протиріччя, подолати існуючі труднощі засобами наявного знання і досвіду. І. Кондак розглядає проблему як завдання, вирішення якого орієнтоване не стільки на досягнення практичного результату, скільки на вироблення нової або рефлексію існуючої методологічної позиції⁹⁹. Виявлені протиріччя відображають не тільки проблеми сучасної студентської молоді, але й по суті всього суспільства в цілому, від їх вирішення залежить не тільки сьогоднішній, але й завтрашній день нашого суспільства.

Питання про моральність поглиблюється через уявлення про роль моралі у духовному житті суспільства. Призначення і цінність моральності виявляється у співвідношенні з політикою, культурою, мистецтвом, наукою, релігією. Мислителі минулого вміло виявили перспективи піднесеного й облагородженого впливу моралі на різні сфері суспільного життя. На основі аналізу понять можна виявити співвідношення основних понять моралі та інших цінностей культури (совість і влада, мета і засоби, добро і краса, добро й істина, розум і віра). Вони являють як пари протилежних і рівною мірою власних (владних) сил (добро – зло, справедливість – несправедливість, честь – безчестя та ін.), що свідчить про їх амбівалентність.

Всезагальність моральних принципів приводить до того, що вони пронизують усі сфери життя, наповнюючи їх ціннісним смислом. Моральність ніби одухотворює оточуючий світ, і завдяки цьому життя набуває виміру безсмертя. Усе, що має значення для життя людини (труд,

---

⁹⁹ Лоренц К. Агрессия (так называемое "зло"): Пер. с нем., 1994.

матеріальні блага, світ, природа, сім'я) в особливій ціннісній проекції відображається в її свідомості і почуттях. Людина постійно привносить ціннісне бачення і відчуття життя у своєму ставленні до світу та іншим людям. Звертання до досвіду моральної мудрості найкраще свідчить про ціннісний кут переломлення нашого світосприйняття¹⁰⁰.

Суб'єктивне ставлення до виконуваної діяльності, до свого життя реалізується у зверненні людини до своїх внутрішніх резервів, потенціалу розвитку, можливостям вибору засобів дій і побудови певної стратегії діяльності, поведінки і життя в цілому. Таким чином, перед психолого–педагогічною наукою гостро стоїть проблема розвитку потенціалу особистості, знаходження внутрішнього ресурсу, що дозволяє їй бути справжнім суб'єктом життєдіяльності, здатною справлятися з несприятливими подіями, життєво важливими проблемами, оскільки невирішені проблеми не дозволяють молодій людині ефективно розвиватися, адекватно оцінювати себе, своє життя.

На основі аналізу педагогічної літератури (І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський), можна розкрити сутність морального виховання: мораль визначає загальні принципи поведінки, вона – основа усіх людських цінностей, суспільство твориться моральними початками. Цінності морального виховання сприяють соціалізації особистості, можливості стати хорошими громадянами, переконаними патріотами, надійними батьками, добросовісними трудівниками. Крім того засоби морального виховання розкривають кращі сторони особистості, розвивають прагнення до досконалості та ідеалу, орієнтують на майбутнє, сприяють формуванню достойних членів свого покоління (рис.1).

Моральність – основа усіх людських цінностей. Мерило, критерій моральності – це практична діяльність, яка ґрунтується на благородних думках, тому важливо навчити молодь мислити достойно.

У цьому контексті пізнавальною є монографія А.В. Донцова, в якій розглядаються проблеми формування моральної культури майбутніх учителів на основі аналізу опосередкованих механізмів морального розвитку особистості¹⁰¹.

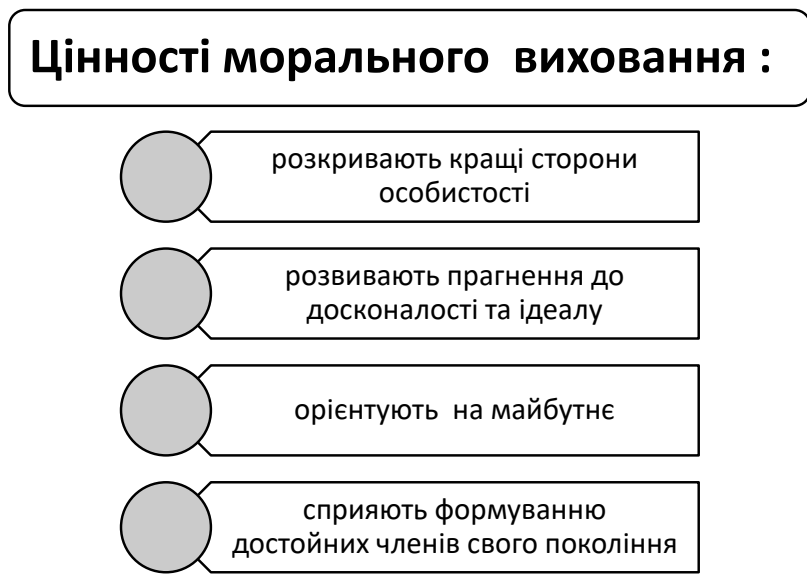
Молоді люди прагнуть до самостійності, бути відповідальними за свої дії, тобто стати суб'єктом своєї життєдіяльності. К. Лоренц зазначає,

---

¹⁰⁰ Разум сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах /Сост.: В.Н. Назаров, Г.П.Сидоров, 1990. С. 23-24.

¹⁰¹ Донцов А. В. Моральна культура вчителя: монографія. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.

що саме людина є творцем, відповідальною за все те, що вона спричинила і створила, суб'єктом своєї життєдіяльності¹⁰².

Рис. 1. Цінності морального виховання

С.Л.Рубінштейн розробив філософсько–психологічну концепцію особистості як суб'єкта життєвого шляху в контексті нового підходу в психології, що ґрунтується на понятті філософської антропології про суб'єкта як іманентного джерелу активності. Учений доповнив його дефініціями самодетермінації, саморозвитку та самовдосконалення. Сформульовано положення про необхідність вирішення трьох основних особистісних завдань самовизначення: організації і реалізації індивідуальної поведінки; самореалізації в умовах суспільного примусу; контролю свідомості над стихією власних потягів.

Функціональна доступність визначених завдань індивіда (відповідно досягнутого функціонального й особистісного розвитку) характеризує рівень індивідуального життя і масштаби людської особистості, кожен з яких є відображеним показником суб'єктності, що відбулася.

Тим самим філософсько–психологічна концепція С.Л. Рубінштейна задає функціональні рамки визначення суб'єкта через його здатність певним (ціннісним) чином реагувати на своє життя, здійснювати його й об'єктивувати себе в ньому.

Змістовим наповненням цієї категорії стало уявлення про безперервне вдосконалення і розвиток "по висхідній" як відмітну рису суб'єктного способу життя. Категорія суб'єкта виявилася парадигмальною саме для вітчизняної психології, а визначення суб'єкта в якості базової

¹⁰² Лоренц К. Агрессия (так называемое "зло"), 1994.

психологічної категорії за останні роки отримало статус загально визнаного положення.

Проаналізуємо роль виховання у моральній проєкції. Прилучення молоді до моральної культури здійснюється шляхом виховання і самовиховання. З погляду В.М. Бехтерева, "Тільки правильно зрозуміле і правильно виконане виховання дає можливість не тільки прививати найкращі суспільні ідеали, але й втілювати їх у життя"¹⁰³.

Роль виховання традиційно ґрунтувалася на його незмірній морально-перетворювальній силі. Ще Демокрит зазначав, що справжнє виховання за глибиною свого впливу на людину "подібне природі"; воно "перебудовує людину і перетворюючи, створює їй другу природу". Природа і виховання подібні.

Ці думки стають ніби гуманістичним символом необмежених можливостей удосконалення людини на шляху від природного стану до ідеалу всебічного розвитку особистості. Виховання, на думку Ж.Ж. Руссо. К.Д. Ушинського, може створити для людини другу природу за умови переходу ідей такого виховання у переконання вихованців, а переконання у звички, яка бере початок у юні роки.

Зазначаючи соціально-історичну роль виховання, наголосимо, що його морально-перетворювальні можливості витікають із ідеї мінливості, що вимагає перетворення світу і відповідно морального вдосконалення людини.

Загальна мета виховання – всебічний і гармонійний розвиток особистості – відображає різні аспекти цього процесу. З погляду філософів, педагогів, учених (Г.Гегель, Г.Спенсер, А.Дістервег, В.М. Бехтерев, А.С. Макаренко) виховання має на меті зробити людину самостійною істотою, тобто істотою зі свobodною волею, за допомогою самодіяльності; Мета виховання передбачає формування істоти, здатної управляти собою, створення діяльної особистості у кращих ідеалах суспільного життя, в ідеалах істини, добра і краси; виховання має створювати особистість із самостійною ініціативою, з критичним відношенням до всього оточуючого виховати людину-творця, людину-громадянина. Ми маємо виховувати щасливу людину, корисних громадян (А.С. Макаренко).

Мета виховання полягає не тільки у тому, щоб примусити людей робити добрі справи, але й знаходити в них радість, не тільки бути справедливими, але й жадати справедливості.

Нами було досліджено категорію "виховання" в системі психолого-педагогічних понять за допомогою методу контент-аналізу. Виявлено –

---

¹⁰³ Бехтерев В. М. Вопросы общественного воспитания / Психо-неврол. Ин-т. М.: Тип. Т-ва Кушнерев и К°, 1910. 41 с.

виховання розглядається як: соціально-історичне явище, що концентрує соціальні надбання людства, процес передачі і засвоєння соціального досвіду, духовної культури, спрямований на розвиток особистості; виховання є процес, водночас вплив на розвиток особистості, або система впливів суспільства, зовнішніх умов, суб'єктів педагогічного впливу; взаємодія суб'єктів і об'єктів виховання; спільна діяльність усіх учасників виховного процесу; управління процесом формування особистості.

Подальше дослідження, що пов'язане з особливістю морального виховання поглибило наше уявлення про його сутність та природу. З погляду філософів, просвітителів, у вихованні криється велика таїна вдосконалення людської природи, людина може стати людиною тільки шляхом виховання. (І. Кант), і чим більш досконале виховання, тим щасливіші народи (К.Гельвецій)¹⁰⁴.

Саме гарне виховання надійніше всього захищає людину від тих, хто погано вихований. Головне питання морального виховання молоді – як треба виховувати, які існують можливості морального впливу на особистість. Моральний вплив стає можливим завдяки тому, що людина не може залишатися байдужою до оцінки і думкам інших людей. Завдяки вихованню розкриваються кращі сторони людини, її прагнення до морально вищого, до досконалості й ідеалу.

Моральне виховання має бути орієнтоване на майбутнє. В.О. Сухомлинський у своїй роботі "Батьківська педагогіка" зазначав, що кожна миттєвість тієї роботи, яка називається вихованням, – це творення майбутнього. Від виховання залежить і майбутнє країни. Виховання має спиратися на дві основи: моральність і розсудливість.

Перша підтримує добродієність, друга – захищає від чужих вад (Н. Шамфор)¹⁰⁵. Все виховання зводиться до того, щоб самому жити добре, самому виховуватися: тільки такі люди впливають на інших, виховуючи їх. (Л.М. Толстой). Виховання означає живлення здібностей дитини, істинне виховання складається не стільки з правил, скільки виражене у вправах (Ж.Ж. Руссо)¹⁰⁶.

З погляду В.О. Сухомлинського виховання особистості – це виховання такої стійкої основи, завдяки якій людина сама стає джерелом благотворного впливу на інших, сама виховується і в процесі самовиховання ще більше утверджує себе, власне моральне підґрунтя. Виховання спирається на дві основи – моральність (підтримує добродієність) та розсудливість (захищає від чужих вад). Виховання –

---

¹⁰⁴ Разум сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах / Сост.: В.Н. Назаров, Г.П.Сидоров, 1990. С. 445.

¹⁰⁵ Разум сердца. С. 450.

¹⁰⁶ Разум сердца. С. 449.

справа совісті, освіта – справа науки. Ці види пізнання доповнюють один одного.

Слід окремо зупинитися на питанні мистецтва виховання. Чимало філософів, просвітителів, педагогів підкреслювали, що виховання потребує мистецтва та таланту вихователів. Проте виховання багатьом уявляється масовим і повсякденним заняттям, щоб бути мистецтвом. У зв'язку з цим видатний педагог К.Д. Ушинський наголошував "мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім здається справою знайомою і зрозумілою, і деяким навіть легкою – і тим більш зрозумілою і легкою воно здається, чим менше людина з ним знайома, теоретично і практично"¹⁰⁷.

Одна з гострих проблем виховання полягає у тому, що нерідко самі обставини, вимоги життя прирікають його на положення ремесла, тоді як за своєю суттю воно зобов'язане бути мистецтвом, що не терпить ніяких шаблонів. У практиці морального виховання необхідно враховувати психологічні та вікові особливості особистості, оскільки його основи закладаються у дитинстві, коли формується підґрунтя майбутньої моральності людини. Водночас зазначимо, що людина виховується всім життям і впродовж всього життя. Кожен вік – дитинство, отрочество, юність, зрілість, старість – має своє моральне обличчя й моральний світ, і нерозуміння цього положення ускладнює спілкування людей різного віку.

Саме тому великі вимоги ставляться до особистості вихователя. І. Кант зазначав, що вихователь має бути істотою вищого порядку. Проте педагоги-вихователі мають усвідомити особливу роль виховання як наймогутнішого знаряддя, що дане людині для впливу на інших людей (Л.М. Толстой). Платон зазначав, що істинне виховання те, що з дитинства веде до добродійності, змушуючи людину пристрасно бажати і прагнути стати досконалим громадянином, що вміє справедливо підкорятися чи ж справедливо владарювати¹⁰⁸.

Відтак, у соціально-педагогічному аспекті виділимо загальні вимоги, які ставляться до майбутнього педагога-вихователя: справжній вихователь повинен мати дар, талант, покликання до виховання; високі моральні якості, добродійність; володіти мистецтвом виховання, педагогічною майстерністю; впливати на молоду людину з метою розвитку її здібностей, розуму, моральних якостей, зокрема доброчесності, самостійності, формувати діяльну людину, яка, здатна управляти собою. А.С. Макаренко вважав, що треба навчити майбутніх учителів виховувати особистість. Таке навчання має передбачати організацію характеру

---

¹⁰⁷ Ушинський К.Д. Собр. соч. В 11 т. М., 1951. Т. 8. С. 11 Собр. соч.: В 24 т. 1913. Т.18. С. 11.

¹⁰⁸ Разум сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах, 1990. С. 446-448.

педагога, виховання його поведінки, а вже потім оволодіння спеціальними знаннями і навичками, без яких жоден вихователь не може бути хорошим вихователем. У свій час видатний педагог наголошував, що процес виховання може бути логічно виділений і може бути виділена майстерність вихователя. Він виокремлював процес виховання від процесу освіти¹⁰⁹.

Відтак, моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі¹¹⁰. У підготовці майбутніх педагогів до морального виховання особистості можна виділити два основних завдання:

- 1) самі майбутні педагоги мають набути високий рівень моральної культури, вихованості;
- 2) оволодіти мистецтвом ціннісно–морального виховання особистості у процесі навчання у виші.

У зв'язку з цим виникає потреба у розробці спеціального курсу "Ціннісно–моральне виховання особистості майбутнього педагога". Пропонуємо проект програми цього спецкурсу.

Мета курсу – сформуванню у майбутніх педагогів уявлення про загальні закономірності ціннісно-морального виховання і розвитку особистості, про основні методи діагностики, напрями та методикою, способи ціннісно-морального виховання.

Завдання навчальної дисципліни:

- формує уявлення про специфіку ціннісного-морального виховання та розвитку особистості на різних етапах онтогенезу;
- знайомить з основними підходами, теоріями і концепціями морально-ціннісного виховання та основними категоріями морального виховання та розвитку особистості;
- знайомить з умовами і факторами ціннісного-морального виховання та розвитку особистості й особливостями здійснення морального вибору;
- сприяє формуванню у майбутніх педагогів моральної свідомості, моральних почуттів;

---

¹⁰⁹ Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности, 1972. С. 144.

¹¹⁰ Практикум з педагогіки: навч. метод посібник / За заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2017. 3-тє вид., доп. і перероб. С. 392.

- надає можливість практичного засвоєння методів и методик діагностики морально-ціннісного виховання особистості;
- сприяє оволодінню майбутніми педагогами формами, методами, технологіями ціннісно-морального виховання особистості.

Курс може включати наступні модулі.

Модуль 1. Предмет, об'єкт та завдання спецкурсу "Ціннісно-моральне виховання особистості майбутнього педагога". Порівняльний аналіз понять: мораль, моральність; моральний ідеал, моральні норми і цінності, моральна мотивація; виховання, моральне виховання, мистецтво виховання, ціннісні орієнтації, особистісні смисли, взаємозв'язок морального і ціннісного виховання особистості.

Модуль 2. Філософські основи моралі. Основні підходи, теорії і концепції ціннісно-морального виховання особистості. Етика в філософії. Основні функції моралі в етиці. Способи обґрунтування моралі в філософсько-етичних концепціях. Дослідження Ж.Піаже про особливості моральних суджень дітей. Теорія моральної свідомості К.Гілліган. Умови і чинники ціннісно-морального виховання та розвитку особистості й особливості здійснення морального вибору, що сприяють можливості практичного засвоєння методів и методик.

Модуль 3. Діагностики морально-ціннісного виховання особистості. Провідні принципи і методи діагностики морально-ціннісного розвитку особистості. Основні методики діагностики морального виховання особистості. Основні методики діагностики ціннісного розвитку особистості. Програми цілеспрямованого впливу на морально-ціннісний розвиток молодшої людини. Сучасні програми позитивного розвитку особистості.

Модуль 4. Методика формування моральної вихованості майбутнього педагога. Основні напрями морального виховання особистості. Етапи формування моральних якостей особистості (етап формування моральної свідомості, етап формування моральних почуттів, етап організації моральної діяльності особистості).

Майбутні педагоги мають глибоко усвідомити мету морального виховання: формування в особистості стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі; залучення учнів до участі у практичній діяльності.

Важливо відзначити, що, творчий характер діяльності вчителя значно посилюється, коли в дію, на думку погляду А.В. Донцова, вступають соціально зумовлені моральні мотиви: почуття обов'язку, любов до професії, бажання творити добро, прагнення до самоствердження і набуття певного соціального статусу, до визнання успіхів з боку

оточуючих і громадськості, прагнення творити за законами краси, бажання відчувати моральне задоволення від результатів педагогічної праці тощо.

Крім того до основних напрямів морального виховання особистості в закладах середньої освіти віднесено:

- ◆ формування в учнів моральної свідомості, основними категоріями якої є моральний ідеал, моральні норми і цінності, моральна мотивація, етична оцінка;

- ◆ розвиток моральних почуттів в учнів, а саме: гуманізму, гідності, сумління, обов'язку, відповідальності, принциповості, товариськості, доброти, поваги до людей, милосердя тощо;

- ◆ формування досвіду поведінки, яка відповідає прийнятим у суспільстві етичним нормам і традиціям; прищеплення моральних звичок;

- виховання доброти, чуйності, готовності прийти на допомогу будь-якій людині у важкій ситуації, здатність співчувати, виховувати внутрішню потребу жити та діяти за принципами загальнолюдської моралі;

- послідовне прилучення дітей і підлітків до моральних норм суспільства;

- формування позитивного морального досвіду самих дітей;

- спрямування їх свідомості, почуттів, поведінки на оволодіння і реалізацію моралі суспільства;

- формування патріота-громадянина, достойного члена суспільства.

Представимо детальніше етапи формування моральних якостей особистості.

1. Етап формування моральної свідомості, передбачає засвоєння системи знань про норми і правила моральної поведінки шляхом моральної освіти. Полягає у розкритті студентам змісту загальнолюдських цінностей і обґрунтування їх значення для суспільства у цілому й особистості кожного студента зокрема.

2. Етап формування моральних почуттів, який полягає у перетворенні знань на переконання, переході їх у дієво-вольову сферу особистості.

Етап організації моральної діяльності студентів, який передбачає залучення до загальноприйнятих норм і правил поведінки на основі формування моральної свідомості і моральних почуттів (див. Рис. 2).

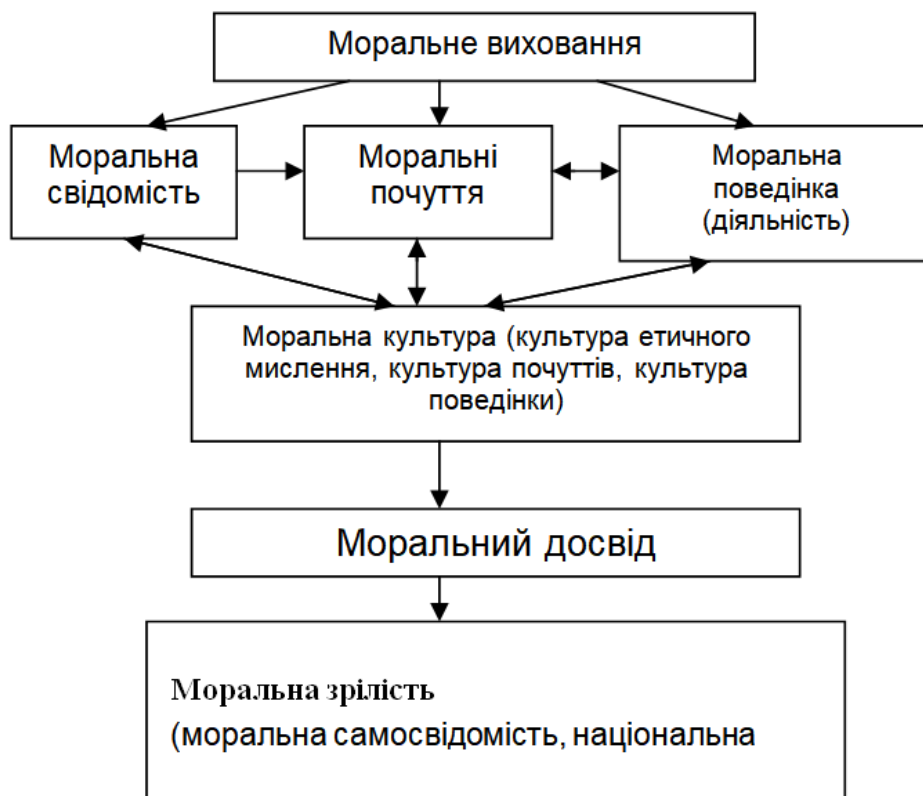

Рис. 2. Механізм формування моральних якостей особистості

Всі наведені компоненти виховного процесу мають сенс лише у єдності і взаємозв'язку. Кожен з них, взятий окремо, не може забезпечити формування моральної особистості. Формування моральної свідомості та поведінки учнівської та студентської молоді – єдиний, безперервний процес. Бесіди, дискусії про моральність лише тоді стануть ефективними, коли вони поєднуються з різноманітною суспільно–корисною діяльністю – навчальною, науково–дослідною, трудовою, спортивно–оздоровчою, естетичною, у процесі якої учні/студенти оволодіють досвідом моральної поведінки¹¹¹.

Висновки. Очікуваний результат: високий рівень сформованості моральної культури, моральної вихованості майбутніх педагогів, яка проявляється у моральній зрілості особистості, відповідальності за свої дії і вчинки. Відтак, моральна культура студента визначається науковцями як інтегративна якість, що включає систему моральних знань, умінь і відносин, її стрижнем є моральний ідеал особистості. Без високої моральної освіченості педагог не зможе виконати свої професійні обов'язки. Дієвість моральної освіти проявляється не тільки в знанні

¹¹¹ Практикум з педагогіки: навч. метод посібник / за заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2017 . 3-тє вид., доп. і перероб. С. 396.

основних положень моралі, умінні теоретично вирішувати професійно–моральні проблеми, а перш за все у формуванні високих моральних переконань, мотивів поведінці, самих учинків, а також моральних відносин. У процесі формування моральної культури особистості виокремлюються моральні цінності, що становлять частину загальнолюдських цінностей. Моральне свідомість і самосвідомість особистості формуються в процесі її взаємодії з оточуючими.

Таким, чином, тільки за умови безперервної духовної і практичної діяльності майбутні педагоги у процесі самореалізації та вирішенні реальних проблем, можуть досягти моральної зрілості і здатності виховувати морально виховану особистість.

ВИСНОВКИ

У дослідженні науковців Житомирської науково-педагогічної школи виокремлено та обґрунтовано актуальні напрями проблеми соціально-педагогічних засад підготовки фахівців в умовах освітніх трансформацій, урахуваючи сучасну ситуацію та воєнний стан в Україні.

Представлено теоретичні, методологічні та методичні концепти наукових розвідок дослідників.

По-перше, розглянуто педагогічні аксіоми як потужний ресурс соціальної педагогіки, що передбачало аналіз особистісних якостей педагога та діяльності видатних педагогів. Проаналізовано теоретичну спадщину педагогів, які розробляли педагогічні аксіоми. Обґрунтовано основні базові принципи, закони та закономірності соціальної педагогіки й системи освіти.

По-друге, досліджено соціально-педагогічні засади підготовки майбутніх педагогів/фахівців до професійної діяльності у закладах вищої освіти, особливості підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти. Проаналізовано особистісні якості майбутніх педагогів та їх роль у соціально-педагогічній підготовці фахівців. Досліджено професійні та особистісні характеристики креативного педагога.

Обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до творчої професійної діяльності в умовах магістратури а також до реалізації педагогічної дії. Вивчено особливості формування професійної компетентності майбутніх учителів на засадах духовно-моральних цінностей та теорії особистісного зростання. Розглянуто специфіку підготовки майбутніх соціальних працівників у системі вищої освіти. На основі аналізу діяльності щодо роботи із соціально незахищеними верствами населення виявлено: об'єктивні вимоги до рівня освіченості й особистісних якостей фахівця соціальної роботи, що здійснює цю діяльність; теоретично і методично обґрунтовано процедури відбору і структуризації змісту підготовки фахівців соціальної роботи до діяльності щодо допомоги соціально незахищеним верствам населення; розроблено педагогічний проєкт змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи до діяльності в окресленому напрямі; створено комплексне навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців соціальної роботи до відповідної діяльності з метою реалізації розробленого педагогічного проєкту; експериментально перевірено ефективність педагогічного проєкту, спрямованого на підготовку майбутніх фахівців соціальної роботи до діяльності щодо допомоги соціально незахищеним верствам населення та упроваджено його у навчальний процес.

По-третє, проаналізовано соціально-педагогічні аспекти формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін. Окреслено актуальність проблеми дослідження. Визначено методологічні рівні проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Здійснено аналіз концепту "фахові навчальні дисципліни". Обґрунтовано процес формування ключових компетентностей учня молодших класів. Проведено аналіз дидактичного потенціалу фахових дисциплін щодо формування компетентностей майбутнього вчителя початкової школи. Визначено систему компетентностей вчителя початкової школи та простежено процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

По-четверте, обґрунтовано рекреалогічні засади збереження професійного здоров'я педагогічних працівників. Виявлено особливості професійного здоров'я викладача закладу вищої освіти та синдром професійного вигорання. Проаналізовано феномен "рекреалогія" як гармонізація духовної та фізичної складової у розвитку особистості. Акцентовано увагу майбутніх фахівців/педагогів на активний відпочинок – ефективний засіб покращення якості життя людини. Розглянуто природотерапію як оздоровчу технологію.

Вивчено можливості дистанційної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю; проведено аналіз термінологічного апарату дослідження. Представлено моделі інвалідності як філософський методологічний аспект і передумова підготовки. Проаналізовано стан сформованості інклюзивної компетентності учителів іноземної мови в Україні. Розроблено концепцію дистанційної підготовки вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю. Розглянуто структурно-змістові характеристики моделі підготовки вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю. Розкрито зміст поняття "інтерактивна технологія" та її роль у дистанційній підготовці майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю. Виявлено можливості дистанційної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю.

По-п'яте, проаналізовано розвиток креативності майбутніх учителів засобами ТРВЗ-технологій та STEAM-освіти. Розглянуто поняття "креативність" та її розвиток як науково-педагогічну проблему. Проаналізовано сучасні концепції, зокрема креативності як загальної здатності до творчості, теорія інвестування, теорія креативної особистості. Розроблено та представлено методику розвитку креативності майбутніх учителів музики засобами ТРВЗ-технологій. У цьому контексті

проаналізовано програму навчальної дисципліни, вибіркової освітньої компоненти "Основи педагогічної творчості", Житомирського державного університету імені Івана Франка. Водночас в освітній процес введено факультативний курс "Основи педагогічної діяльності" та включено тему про ТРВЗ – технологію з метою розвитку рівня креативності майбутніх учителів музики. Проведений експеримент засвідчив ефективні результати з розвитку креативного мислення майбутніх педагогів засобами STEAM освіти.

Таким чином у монографії розкрито концептуальні засади соціально-педагогічної підготовки фахівців/учителів за такими основними напрямками:

- методологію побудови педагогічних аксіом як підґрунтя соціальної педагогіки, теоретична спадщина педагогів та науковців які розробляли педагогічні аксіоми;
- соціально-педагогічні засади підготовки майбутніх педагогів/фахівців до професійної діяльності у закладах вищої освіти, зокрема професійні та особистісні характеристики креативного педагога та відповідні інноваційні технології;
- специфіка підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, робота із соціально незахищеними верствами населення;
- сучасні вимоги до рівня освіченості й особистісних якостей фахівців соціальної роботи та розробка і реалізація проєктної технології з метою посилення їх професійно-педагогічної підготовки;
- дидактичний потенціал фахових дисциплін щодо формування компетентностей майбутнього вчителя початкової школи, система компетентностей учителя початкової школи та процес їх розвитку у підготовці майбутнього педагога;
- особливості професійного здоров'я викладача закладу вищої освіти та синдром професійного вигорання;
- концепція дистанційної підготовки вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю, структура та відповідна модель.

До перспектив подальшого дослідження віднесено: розробку теоретичних та методологічних засад особистісного та професійного становлення майбутніх фахівців соціономічної сфери, підготовку педагогів, фахівців соціальної сфери у ситуації воєнного стану, створення системи соціономічних знань та вміння їх реалізовувати у практичній діяльності, вивчення їх можливостей для вирішення соціально-педагогічних та соціокультурних завдань, розвиток готовності майбутніх фахівців/педагогів до роботиз різних категоріями дітей та дорослих.

**Житомирський державний університет
імені Івана Франка**

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ
ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ В УМОВАХ
ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Монографія

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка
2023**

УДК 378.14.032
ББК 74.03
С69

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 20 від 28.10. 2022 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Заблоцька О.С., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри "Технології медичної діагностики та лікування. Громадське здоров'я" Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради;

Климова К.Я., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Поліського національного університету;

Пастовенський О.В., доктор педагогічних наук, професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ "Житомирський ОППО" ЖОР;

Сейко Н.А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Соціально-педагогічні засади підготовки фахівців в умовах освітніх трансформації: монографія / Антонова О.Є., Антонов О.В., Вознюк О.В., Дубасенюк О.А., Левченко С.В., Самойленко О.А., Сидорчук Н.Г., Щерба Н.С., Яценко С.Л. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2023. 364 с.

ISBN

У монографії представлено соціально-педагогічні засади підготовки фахівців в умовах освітніх трансформації. Досліджено такі аспекти та напрями соціально-педагогічних розвідок, як педагогічні аксіоми, що постають потужним ресурсом соціальної педагогіки. Розглянуто соціально-педагогічні засади підготовки майбутніх фахівців/педагогів до професійної діяльності, соціально-педагогічні аспекти формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін. Обґрунтовано рекреалогічні засади збереження професійного здоров'я педагогічних працівників. Розроблено інклюзивно-рекреаційний аспект соціальної педагогіки: ресурси та можливості дистанційної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю. Проаналізовано проблеми розвитку креативності майбутніх учителів засобами ТРВЗ-технологій та Stem-освіти

Монографію адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам закладів вищої освіти.

**УДК 378.14.032
ББК 7 03**

ISBN

© Колектив авторів, 2023
© ЖДУ ім. І.Франка, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I. ПЕДАГОГІЧНІ АКсіОМИ ЯК ПОТУЖНИЙ РЕСУРС СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ	10
1.1. Розробка педагогічних аксіом.....	10
1.2. Педагогічні факти як шлях виявлення педагогічних аксіом	12
1.3. Аналіз особистісних якостей педагога	36
1.4. Аналіз діяльності видатних педагогів	37
1.5. Аналіз поглядів, теоретичної спадщини педагогів, які розробляли педагогічні аксіоми.....	45
1.6. Вивчення базових принципів, законів і закономірностей педагогіки й освіти.....	48
1.7. Основні аспекти педагогічної міфології	57
РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ/ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	68
2.1. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності.....	68
2.2. Соціально-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів/фахівців у закладах вищої освіти	76
2.3. Проблеми формування основ продуктивної виховної діяльності майбутніх учителів	87
2.4. Особистісні якості майбутніх педагогів та їх роль у соціально-педагогічній підготовці фахівців	103
2.5. Категорія "відповідальність" як основа формування моральних цінностей особистості майбутнього фахівця	116
2.6. Професійні та особистісні характеристики креативного педагога.....	122
2.7. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до творчої професійної діяльності в умовах магістратури	131
2.8. Підготовка майбутніх учителів до реалізації педагогічної дії	139
2.9. Формування професійної компетентності майбутніх учителів на засадах духовно-моральних цінностей.....	149
2.10. Підготовка майбутніх соціальних працівників для допомоги соціально незахищеним верствам населення	160

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН	203
3.1. Актуальність проблеми	203
3.2. Методологічні рівні проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів	208
3.3. Аналіз концепту "фахові навчальні дисципліни"	212
3.4. Формування ключових компетентностей учня молодших класів	214
3.5. Аналіз дидактичного потенціалу фахових дисциплін щодо формування компетентностей майбутнього вчителя початкової школи ..	217
3.6. Система компетентностей вчителя початкової школи	223
3.7. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.....	225
РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	233
4.1. Рекреалогічні засади збереження професійного здоров'я педагогічних працівників.....	233
4.2. Особливості професійного здоров'я викладача закладу вищої освіти та синдром професійного вигорання	240
4.3. Рекреалогія: гармонізація духовної та фізичної складової у розвитку особистості	248
4.4. Активний відпочинок як засіб покращення якості життя людини	254
4.5. Природотерапія як оздоровча технологія	258
4.6. Можливості дистанційної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю	264
4.7. Моделі інвалідності як філософський методологічний аспект і передумова підготовки	267
4.8. Аналіз стану сформованості інклюзивної компетентності учителів іноземної мови в Україні	273
4.9. Концепція дистанційної підготовки вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю	276

4.10. Структурно-змістові характеристики моделі підготовки вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю	278
4.11. Зміст поняття "інтерактивна технологія" та її роль у дистанційній підготовці майбутніх учителів іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю	284
4.12. Можливості дистанційної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю	292
РОЗДІЛ V. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ТРВЗ-ТЕХНОЛОГІЙ ТА STEM-ОСВІТИ.....	298
5.1. Креативність та її розвиток як науково-педагогічна проблема	298
5.2. Розвиток креативності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.....	310
5.3. Розвиток креативності майбутніх учителів музики засобами ТРВЗ-технологій.....	317
5.4. Застосування засобів STEM-освіти у процесі розвитку креативності молодших школярів.....	338
5.5. Аналіз результатів експериментальної роботи	354
ВИСНОВКИ.....	359
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ.....	362

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Антонова Олена Євгеніївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 5.*

Антонов Олексій Володимирович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 5.*

Вознюк Олександр Васильович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри англійської мови з методиками викладання у дошкільній та початковій освіті Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 1.*

Дубасенюк Олександра Антонівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Вступ. Висновки. Розділ 2, параграфи 2.1. – 2.4.*

Левченко Світлана Віталіївна, викладач психолого-педагогічних дисциплін Коростишівського педагогічного фахового коледжу імені І.Я. Франка, аспірантка кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 2, параграфи 2.9. – 2.10.*

Самойленко Оксана Анатоліївна, доктор педагогічних наук, науковий дослідник кафедри педагогіки, андрагогіки та психології факультету природних та гуманітарних наук, Прешовський університет в Прешові (Словацька республіка). *Розділ 2, параграфи 2.5. – 2.8.*

Сидорчук Нінель Герандівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 4, параграфи 4.1. – 4.5.*

Щерба Наталія Сергіївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 4, параграфи 4.6. – 4.12.*

Яценко Світлана Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійно педагогічної та спеціальної освіти, андрагогіки та управління Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Розділ 3.*